

ŽIVLJENJE IN SVET

STEV. 16.

V LJUBLJANI, 21. oktobra 1934.

KNJIGA 16.

VITESKI KRALJ ZEDINITELJ ALEKSANDER I. (17. XII. 1888—9. X. 1934.)

S P O M I N U KRALJA-VODITELJA

Dan 9. oktobra 1934 ostane črno obrobljen v jugoslovanski zgodovini. Tega dne so krogle najetega zločinca ugasnile dragoceno življenje našega kralja Aleksandra I. Na začetku svoje poti po Franciji, blizu marseillskega pristanišča, je veliki vladar omahnil v brezno večnosti. Vrnil se je v domovino mrtev in je z mučeniško gloriojo okoli kraljevskega čela vstopil v zgodovino svojega težko preizkušenega naroda.

Pomen kralja Aleksandra in njegovega vladanja postaja posebno velik, če ga motrimo z vidika našega zgodovinskega razvoja.

Nekoč je kraje od Črnega in Egejskega morja visoko v avstrijske Alpe in daleč v Benečije naselilo etnično enotno ljudstvo Slovencev in prevzelo na vzhodu bizantsko kulturo, na zahodu pa rimsko-krščansko kulturo, ki so jo oblikovala germanska plemena na razvalinah zahodno-rimskega imperija.

Različna je bila usoda teh Slovencev v dolgi dobi enega tisočletja in še nekaj stoletij.

Slovenci na tleh današnje Bolgarije so se spojili s tujim plemenom, ki jih je vojaško obvladalo, a je bilo premagano od njih duhovno, ker se je izgubilo v njihovi etnični masi in sprejelo njihov jezik in običaje. Razvila se je posebna bolgarska država.

Srbi so se v nekaj stoletjih izoblikovali v mnogo obetajoči narod, ki si je ustanovil močno in vplivno državo. V njihovi kulturi so se srečno združevale bizantske tradicije s slovanskim narodnim duhom. Njih samostani so bili ognjišča visoke kulture. Srbski vladar Dušan je dal svojemu narodu znameniti zakonik.

Hrvati so bili razcepljeni v vrsto plemen, vendar so pod Tomislavom in Zvonimirjem dosegli višek državno-politične moči.

Slovence je usoda potisnila na najbolj izločeno zemljepisno ozemlje in jim naložila težke borbe z močnejšimi soses-

di. V teh borbah je kmalu ugasnila njihova politična samostojnost in ozemlje, ki so ga naseljevali, se je močno skrčilo.

Bolgarsko in srbsko srednjeveško državo je porušil naval azijskih Turkov, ko so se po padcu Carigrada vrgli na Balkan. Strahotne vojske tega naroda so zdaj cela stoletja strahovale vse ozemlje južnih Slovanov tja v sredino srednje Evrope.

Za vse južne Slovence so nastopili vekovi suženjstva, težkega ponižanja, neizmerne bede, neprestanega krvolitja.

Srbski guslarji so v tem času vztrajno peli o kosovskih junakih in vzbujali v ljudstvu vero v svobodo. Pri nas je ljudstvo pričakovalo kralja Matjaža, da vstane s svojo vojsko in osvobodi narod.

Tedaj je v srcu Šumadije, v slavni Topoli, kamor so prodrli daljni glasovi o francoski revoluciji in o velikem Napoleonu, vstal preprost mož, ki je pričel organizirati upor zoper Turke z velikim geslom osvobojenja. Pridružili so se mu sami svobodoljubni junaki.

Tako je Črni Jurij ali Karadjordje utemeljil novo Srbijo in postal začetnik dinastije, ki je pozneje prevzela zgodovinsko nalogo.

Srbija si je pridobivala vedno več svobode in postala slednjic nezavisna država. Tako je dobil jugoslovanski »risorgimento«
svoj Piemont.

Pri nas so pričeli Ilirci obračati poglede na slovanski jug. Zaživela je misel, da smo vsi ene krvi in da moramo v sebi premagati tisočletno razcepljenost. Predvojna nacionalistična mladina je dala tej veliki zedinjevalni ideji politični poudarek. Ko je l. 1903. srbski kralj Peter zasedel prestol, so ga mladi ljudje z raznih strani slovanskega juga pozdravljali kot kralja Jugoslovanov.

Beseda je postala meso. V ugodni zgodovinski konstelaciji, ki je nastopila ob koncu svetovne vojne, v kateri si je prav Srbija pridobila krvav mučeniški venec, se je izvršilo na razvalinah Avstro-Ogrske zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slo-

vencev. Prej samostojna Črna gora se je združila z mladič Jugoslavijo.

Tako je okoli osivele glave kralja Petra zableščala avreola osvoboditelja.

Njegov testament je prevzel po smrti prvega kralja združenih Jugoslovanov dotedanji regent in novi kralj Aleksander I., sin velikega Petra Karadjordjevića.

Kralj Aleksander I. je dobro doumel svoje poslanstvo v tisočletni zgodovini slovanskega juga in oporoko, ki mu jo je zapustil njegov veliki oče:

Ta narod, ki je bil že od svoje naselitve na Balkanu razcepljen, se mora vsaj v mejah Jugoslavije strniti v eno narodno-politično enoto, ker bo sicer še nadalje plen svojih močnejših sosedov.

Ustvaritev enega samega jugoslovanskega naroda z eno samo močno državo kot zaščitnico njegove svobode in nezavisnosti je bila najvišji smoter kralja Aleksandra I. Ko je spoznal, da ta z zgodovinskega vidika nujni proces zlobno ovirajo spletke partikularističnih politikov, ki vidijo pred seboj samo koristi posameznih delov naroda, ne pa interesa nove domovine od Triglava do Kajmakčalana, je kralj Aleksander I. podredil svojemu visokemu smotru tudi naše premalo zrele politično-demokratske oblike, kakor so neomejena strankarska in tiskovna svoboda i. t. d. To je bil smisel 6. januarja.

Veliko delo končnega, notranjega zedinjenja — delo, ki je nujna posledica novega stanja in povsem v skladu z dogodki v naši sosesčini, kjer sta italijanski in nemški narod šele sedaj našla vsak za se formo popolnega narodnega edinstva, — to veliko delo je hotel blagopokojni vladar podpreti tudi zunanje politično. Odtod njegova uspešna izpodbuda za sporazum z drugo slovansko državo na Balkanu, z Bolgarijo. Odtod njegovo plemenito prizadevanje, da bi Balkan postal steber evropskega miru in torišče svobodnega razvoja in civilizacijskega napredka. Zato njegova, žal, poslednja pot v zavezniško Francijo.

★

Tisočletje in še nekaj stoletij naše žalostne zgodovine je govorilo iz dela velikega kralja-vodje.

Tisočletje težkih izkušenj.

Stoletje piemontskega napora Srbije in Karadjordjevega rodu, da bi politična razcepljenost južnih Slovanov prešla v

eno samo državno in narodno zavest, v eno voljo, v eno usodo v sedanosti in bodočnosti.

Samo majhni, ozkosrčni duhovi ne umevajo zgodovinskega pomena tega prizadevanja, ki se je sijajno vpodobilo v vladarski osebnosti kralja Aleksandra I.

Pri delu za naše notranje zedinjenje ni šlo za vprašanja samoupravnih oblik, za posebne kulturne in gospodarske interese, za moralne oblike historično obstoječe narodne zavesti Srbov, Hrvatov in Slovencev. Vsa ta vprašanja so rešljiva v okviru narodne in državne enote, ki je zgodovinska nujnost nas vseh in ki smo brez nje izročeni na milost in nemilost onih, ki v današnji Evropi proglašajo pravico močnejšega za najvišje politično načelo.

Kralj Aleksander I. ni kakor Mojzes kazal svojemu narodu obljubljeni dežele, marveč je sam polagal temelje lepše in srečnejše bodočnosti vseh Jugoslovanov.

Vladar, ki je poznal iz lastne izkušnje življenje preprostega človeka, vladar, ki je prehodil s svojo vojsko strašno pot čez albanske gore v času, ko je bila domovina poteptana in ponižana in ki ni nikdar klonil čela, ki je bil v vsakem položaju mož preme linije in jasnega pogleda, upodablja v svoji osebi veličino in heroizem našega plemena. Bil je pravi vladar kmečkega naroda, ki je neomajno zvest svoji grudi in heroičen branitelj njene svobode. Globoko se je zavedal, da ni samo vladar, kakor so drugi, marveč pravi potomec onih, ki so orali to zemljo in trpeli v turškem jarmu, pravnuk Črnega Jurja, ki je prvi zbral zdrave može srbskega ljudstva k uporju zoper tlačitelje in k ustanovitvi svobodne države.

Ni bil samo vladar, bil je tudi Vodja, ki bo s svojo osebnostjo in delom postal nekoč legendaren lik naše celotne zgodovine. In ker zagriženo verujemo v bodočnost te zemlje in v zdrave nagone našega ljudstva, ki bodo premagali vse tuje zvijače, naklepe in spletke, verujemo tudi v večno prisotnost kralja Aleksandra v zgodovinskem življenju našega naroda.

Njegov veliki lik ostane bleščeč med nami in poslednja kri, ki jo je mučeniško prelil v službi domovine, bo simbol večnega življenja v narodu. Njegovemu imenu slava na veke!

ŽELEZO IN JEKLO V ZNANOSTI IN TEHNIKI

Zivimo v dobi naravoznanstva in tehnike, v dobi, ki je povzročila prej nemogočo industrializacijo in z njo povsem novo gospodarsko in socialno življenje posameznika in skupnosti, v dobi, ki je notranjost zamenjala za vnanjost, organizem za mehanizem, »namen« nadomestila s »sredstvom«, ki je skratka kulturo sprevrgla v civilizacijo. Civilizacijo, ki je po svojem pravem bistvu protinožnica kulturi, smatrajo mnogi učenjaki za neizbežno zlo, ki se mu moramo vsi hočeš nočeš prilagoditi. Kajti ona je po Spenglerju (»Propad zapada«, »Tehnika in človek«) »zima v kulturi zapada«. Spengler sam se je o svojem delu prav jasno izrazil, češ, da ga je napisal le zaradi tega, da bi z njim posameznika odvrnil od filozofije, psihologije in drugih duhovnih ved k poljedelstvu, ladjeplovbi in tehniki. K temu naj dodamo še Ljeningov izrek, »da je en sam tehnik vreden toliko, kot deset najboljših privržencev« ter povemo, da je na primer Kayserlingu simbol današnjega časa »šofer« (ali »avtovozač«, kakor hočete).

Čeprav vsem številnim mnenjem ne smemo pripisovati absolutne veljave, je vendar v njih izraženo ono, kar nesluteno občutimo vsi, ki nam je usoda namenila življenje v početku XX. stoletja. Nesluteno pač zaradi tega, ker je med nami malo onih, ki sami sebi otipavajo žilo in merijo temperaturo, še manj pa onih, ki sami postavljajo diagnozo svoji dobi in svojemu času. Edino, kar spoznamo vsi brez razlike je, da nadvlada naša dejanja in nehanja tehnika, ki je v neki meri dobro in zlo nas vseh. Zato so tudi oni, ki jim zgodovina ne pomenja v naprej začrtano kosmično usodo in oni, ki se jim zdi, da so sami daleč stran od zmaterializiranega življenja sedanjosti, prepričani, da se razvoju tehnike in z njim vsemu njenemu vplivu na današnjo dobo ne morejo več upirati - saj s puško, parnim strojem in elektrotehniko pač ni mogoče prelomiti prijateljstva. Zategadel civiliziranemu človeku tehnični predmeti niso nikak luksuz, marveč so mu potreba.

Osnova vsej tehniki in obenem nje glavni del, ki jo vso prepreza je navidezno cenena kovina: železo. Z njim se

je pričelo gospostvo človeka nad naravo, dokler ni v tehniki doseglo svoj višek. Sto devetdeset milijonov ton te črnosive prvine izbljuvajo letno v obliki železa ali jekla martinarice in Bessemerjeve hruške na svetu in prav tolikšno množino rude predelavajo v plavžih. In ta gora rude, ki se ji leto za letom pridružuje enakšna, komaj zadošča, da nasiti potrebe industrije po tej kovini, ki daje hrano tisočem in je kot znak svoje mogočnosti izoblikovala milijarderja Carnegieja, kralja jekla, in Morgana, ustanovitelja jeklenega trusta. Ona je tečaj, okoli katerega se suče nemška politika pri aspiracijah do Avstrije, ki bi mogla — bogata na železni rudi — nadomestiti alzaško-lotarinške železne rudnike, ki jih je izgubila Nemčija v svetovni vojni. H koncu: ali se nam ne zde letala iz jekla, hiše iz jekla, motorji iz jekla zanimivejši, smotrenejši, cenejši in zato dosegljivejši od istih priprav ali predmetov iz aluminija ali drugih kovin?

Pridobivanje železa iz njegovih rud je vzniknilo povsod, kjer sta opazovanje in slučaj nudila čisto in lahko reducirajočo rudo ter je istočasno kolikor toliko lesno bogastvo omogočevalo pretvorbo lesa v oglje, ki je za izločitev železa iz njegovih rud nujno potreben. Kdaj in kje so prvič dobivali železo, ne vemo. Najnovejše raziskave so dognale, da so okoli leta 1500. pred našim štetjem pridobivali železo v Egiptu. Pri severnoevropskih prebivalcih prehaja namreč pridobivanje železa v predzgodovinsko, pravljlično dobo.

Način po katerem so pridobivali železo v starih časih, je začudo enostaven. V odprtih in nizkih talilnih ognjiščih, ki se medsebojno i časovno in po veličini zelo razlikujejo, so s pomočjo oglja izločili iz rude z žlindro prepreženo, tesnato železno maso v velikosti otroške glave, nazvano cjok ali gruda. V začetku so uporabljali naravno sapo, pozneje so pa že izdelovali primitivne mehove. Pridobljeni cjok so z večkratnim pregrevanjem ter kovanjem očistili ter ga takoj nato predelali v orožje ali orodje. Ta način neposredne pridelave železa je obveljal do konca srednjega veka. Tedaj so šele z zvišanjem sten talilne peči napravili jaškovo peč ali peč na volka, kjer so pridobivali večje kose železa: »volke«. Takrat so tudi pričeli za gonitev mehov

uporabljati vodno silo, s čimer so dosegli v peči zadovoljivo toplotno ravnost. Obenem sta večji pritisk in večja množina zraka dvignila temperaturo peči tako visoko, da se je železo v peči stalo. Sedaj šele je bila mogoča izdelava sirovega železa. Peči, v katerih so dobivali surovo železo, so nazvali plavže. V nasprotju z železom, pridobljenim v peči

na volka, surovo železo ni bilo, zaradi prevelike vsebnosti ogljika namreč, kovno. Treba ga je bilo z določenimi postopki — s pretopitvijo ali večvrščevanjem — pri katerih je bila pač oksidacija prevelika ogljika glavno, spremeniti v kovno stanje.

D A L J E

IZ KRANJA V CHICAGO

DR. FRED CROBATH

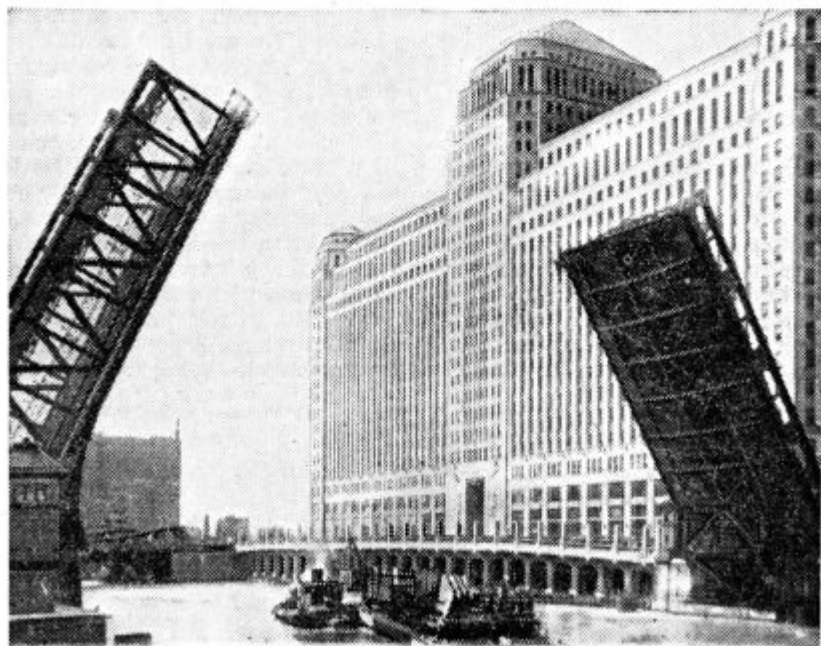
N A D A L J E V A N J E

Z avtobusi po velikem Chicagu — Prometne zanimivosti

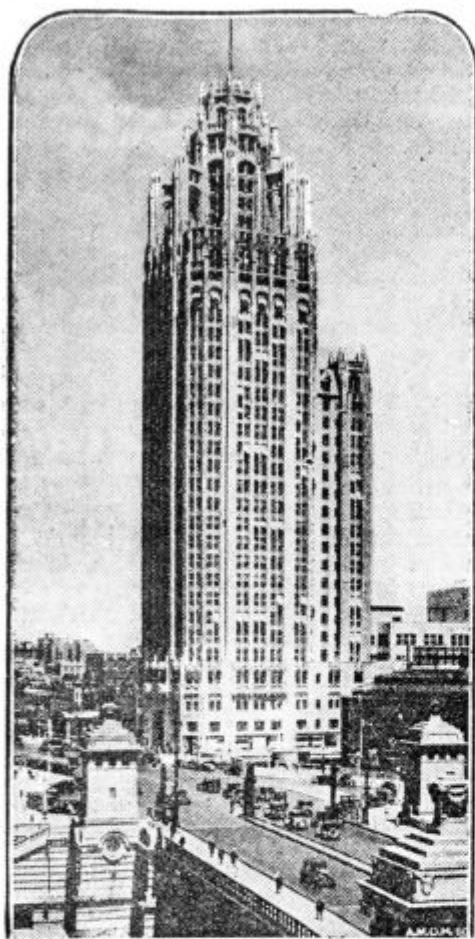
Tretji dan našega bivanja v Chicagu smo že zgodaj napravili v avtobusih izlet po mestu. Odpekljali smo se izpred našega hotela v Uptownu proti Downtownu po znamenitih parkih na Michigansko avenijo, potlej pa dalje proti osrčju mesta. Peljali smo se mimo znamenite Rockefellerjeve univerze s 14.000 slušatelji, mimo mnogih lepih spomenikov in slednjič skozi zanimivo zamorsko četrt, kjer se nam je razgalila vsa strašna revščina, o kakršni Evropec

nima niti prave predstave. Ulice v tej četrti so sicer široke, toda hiše so iz večine stare, vse razmajane in mnoge že napol podrte. V tej četrti doživljaš edinstveni kontrast med ameriškim bogastvom in revščino. Tod so nam pokazali tudi rojstno hišo proslulega ameriškega bandita Caponeja.

V središču mesta smo posetili ogromno trgovsko hišo Marshall Field. Je to ena največjih, najelegantnejših chicških zgradb. V vseh 16 nadstropjih so elegantne trgovske dvorane, ki merijo nekatere do 200 m v dolžino. V vseh prostorih so tla pogrnjena s težkimi

Dvižni most pred Merchandise Marketom, največjo trgovsko hišo v Chicagu

Nebotičnik v Chicagu

preprogami in stropi bogato ornamentirani v mavcu. Razsvetljava je razkošna. Tukaj lahko kupiš vsakršno robo od vžigalic do najdražje hišne oprave in še marsikaj več. V štirinajstem nadstropju je restavracija z nekaj sto mizami, ki so opoldne zmerom dobro zasedene. Obedel sem v ožji družbi in moram priznati, da je bila postrežba sijajna. Popolnoma

v skladu z ameriškim trgovskim duhom so tudi modne revije, ki se prirejajo gostom v opoldanskih urah. Med mizami se šetajo manekinke v najnovejših toaletah. Seveda je vse ogromno poslopje bogato opremljeno z dvigali, tekočimi stopnicami in drugimi modernimi napravami, ki olajšujejo in pospešujejo promet v tem labirintu.

Popoldne smo si ogledali muzej umetnosti in pa naravoslovni »Field Museum«, ki vsaj po arhitekturi prekaša vse sorodne institucije v Ameriki. Več vhodov drži v veliko dvorano, kjer so razstavljene menda vse živeče pa tudi predtopne živali nagačene ali pa v modelih. V levem krilu stavbe in v prvem nadstropju so razstavljene izkopine z vsega sveta in številne rekonstrukcije, modeli in nošnje prikazujejo življenje še živečih in izumrlih narodov. Zlasti zanimiva in bogata je egiptska razstava v kletnih prostorih muzeja. Akvarij v Chicagu slovi, kakor sem že omenil, za najlepšega in najbogatejšega v Ameriki. Dasi sem videl že akvarije v Newyorku in Filadelfiji, vendar ima chicaški akvarij na stotine posebnih vrst eksotičnih rib, ki jih ne vidiš nikjer drugod na svetu.

Nekaj nepopisno veličastnega je Chicago v nočni razsvetljavi. V morju luči se blišči nebotičnik Morrison s svojimi 45 nadstropji in bajna je razsvetljava »Loopa«. Nekateri nebotičniki so od tal do vrha razsvetljeni z velikanskimi žarometi, med katerimi gotovo prednjači vrteči se žaromet »Lindbergh« na nebotičniku »Palmolive«, ki ima, pravijo, bilijon sveč. Pravega nočnega življenja pa Chicago prav za prav nima. Že ob 10. so bile glavne ulice domala prazne. Morda je bila kriva te navidezne izumrlosti razstava. Ker je mesto zelo prostrano, se mora vse voziti z železnico, avtobusi in avtomobili in teh je bilo še ob poznih nočnih urah na tisoče v prometu. Živahne promenade kakor v New Yorku pa

Živinsko dvorišče v Chicagu

Chicago ne pozna in obiskovalec dobi vtis, da je mesto vobče bolj solidno in da ima manj zabavišč kakor New York.

Chicaške klavnice — Svetovna industrija konzerv Swift & Co.

Drugi dan smo si ogledali velikansko klavnico in tovarno konzerv tvrdke Swift & Co., ki leži v spodnjem mestu. To svetovno znano podjetje ima deset obratovališč v skoraj vseh glavnih mestih Amerike. Obrat v Chicagu zavzema več hektarjev površine. Tu so velikanska poslopja in ograjeni prostori za nekaj tisoč glav živine. Vsak dan zakoljejo do 750 prašičev, 800 ovc in 200 volov. Če upoštevamo vse vzporedne obrate v drugih mestih, zakolje in predela ta firma do 1750 glav živine na uro. Same klavnice kakor tudi tovarne za konzerve so kar najmodernejše urejene na tekoči trak in obrati so tako racionalizirani, da

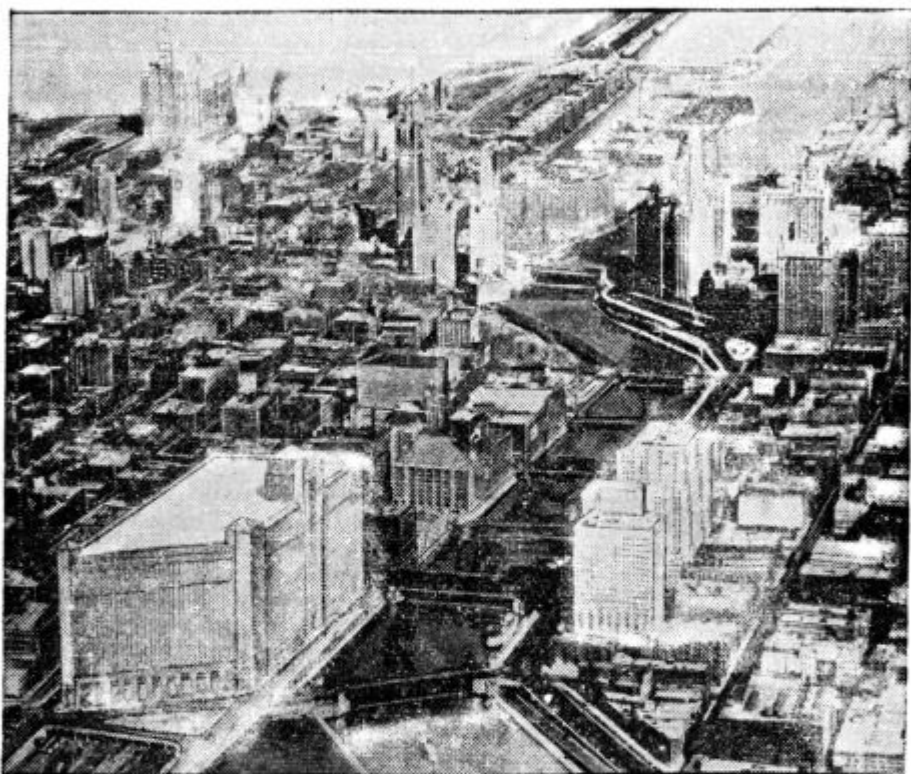
se živina izkoristi do poslednje dlačice. Z avtobusi smo se vozili nad kilometer daleč med samimi ogradami za živino, preden smo prišli do glavne stavbe, v kateri posluje vodstvo podjetja. Sprejeli so nas v posebni dvorani za obiskovalce in nam takoj razdelili reklamne zvezke z natančnim opisom podjetja ter majhne spominske znake v obliki gnjati. Podjetje ima nastavljenih 50 ciceronov, da razkazujejo obiskovalcem zanimivosti. V vsakem obratovališču so nalašč zgrajeni posebni hodniki, s katerih si lahko z viška ogledujejo, kako teče delo. Razgledovati smo začeli v oddelku za klanje prašičev. Umevno je, da prostori ne morejo biti baš prijetno parfimirani. Smrad je bil kar neznosen. Iz za velike ograde dovajajo živali in jih posamič spuščajo v klavnico. Delavec zgrabi vsako žival za nogo ter jo naglo priklene na nekakšno kolo, ki zavijti žival kvi-

Nočna razsvetljava na razstavišču v Chicagu

šku, ter jo spusti na tekoči trak. Tu jo že čaka mesar, ki porine viseči živali nož v vrat. Na vsakih šest metrov se vrste ob tekočem traku delavci in vsak opravi na zaklanem živinčetu določeno delo. Prašiča najprvo očistijo drobovja, nato pa ga pošljejo skozi električno peč, ki mu temeljito očisti kožo. Meso se nato mehanično opere in razseka, ter spet po tekočem traku odlaga v ledenice, iz ka-

prašičev, 1 milijon telet, 5 milijonov ovac, približno 40.000 komadov perutnine vsakih 10 dni. Nadalje se tukaj pridelava dnevno do 6000 kg masla in konzervira tedensko 2 milijona jajec. Podjetje je izvrstno organizirano. Za promet ima lastni park tovornih avtomobilov in večje število posebnih vlakov. Med socialnimi institucijami je treba zlasti omeniti strokovne šole, bolnišnice in zavetišča.

Klavniška četrt v Chicagu

terih ga po potrebi odvažajo v stroje, kjer se nadalje razsekava in razdeljuje v prekaževalnice, ter v tovarno za konzerve. Kosti in drugi odpadki se z neštetimi kemičnimi procesi skoraj do zadnje mrvice izkoristijo in predelajo v mast, magarino itd.

Iz oddelka za predelovanje svinjine so nas popeljali v oddelek za ovce, kjer lahko opazuješ domala isti proces. Prav tako je tudi v oddelku za predelovanje goveje živine, le da goveda najprvo s kladivom omamijo in šele potlej zakoljejo. V celem podjetju je zaposlenih približno 50.000 delavcev in se letno predela ca 3 milijone goved, 8 milijonov

Chicago kot letovišče in kopališče

V Chicagu nas je ves čas morila huda vročina, ki je dosegla višek 30. julija. Bila je nedelja in na vsej, več kilometrov dolgi jezerski obali, ki je spremenjena v krasno peščino je kar mrgolelo ljudi. Ta dan so našeli milijon kopalcev. Središče letoviškega in kopališkega življenja je v novjšem, spodnjem delu mesta, kjer se je sijajno uveljavila ameriška podjetnost. Tu so sezidali mnogo velikih hotelov s parki, igrišči in peščinami, ki so popolnoma separirani od mestnega trušča tako da predstavljajo pravcata letovišča v vlemestu. Tu stoji tudi

znameniti »Edgewater Beach Hotel« (hotel na peščini) v katerem smo tisti dan, ki je bil naš poslednji v Chicagu, preživeli nekaj lepih ur pri kohanju in opazovanju pestrega vrvenja na jezeru. Hotel je zidan v obliki dveh velikih nebotičnikov in ima več ko tisoč zelo elegantno opremljenih sob. V vsaki podrobnosti vidiš, da je v prvi vrsti namenjen oddihu in res je zlasti ob sobotah in nedeljah kar prenapolnjen z gosti, ki preživljajo tukaj svoj weekend. Tudi se ne manjka stalnih gostov, ki se naselijo tu po nekaj tednov ali celo mesecev. Izvrstno je preskrbljeno za zabave in vsakovrstni sport. Tisti dan je bil v park hotela za vsakogar prost vstop, ker je bil ob 10. zvečer na prostem filharmonični koncert. Zbrala se je ogromna

množica ljudstva in se je po koncertu razvila v parku in na obali jezera živahna promenada. Vsi nasadi so bili bajno razsvetljeni v mavričnih lučih. Bila je prva beneška noč, ki si lepše ne moreš misliti. Ugibali smo, kaj je prav za prav hotelo doseči vodstvo hotela s tem čarobnim večerom in smo slednjič uganili, da je bila cela reč namenjena prav za prav tistim gostom, ki drugače samotarijo v hotelu.

Za vse nas obiskovalce je bila ta nedelja najprijetnejši dan, ker smo si lahko pošteno oddahnilo od naporov prejšnjih dni in po dolgem času spet užili nekaj pravega evropskega miru, ki se nam je kar prilegel pri slovesu od Chicaga.

D A L J E

JESENSKI PODLESEK

Knjigo, ki je v mnogem pogledu zanimiva, je izdal Vittorio Bertold, profesor za sardnske dialekte na vseučilišču v Cagliariju. Imenuje se »Un Ribelle nel Regno de' Fiori« (Upornik v kraljestvu cvetic). Ta upornik ni nihče drug nego naš skromni jesenski podlesek, »colchicum autumnale L.«. Čudno na Bertoldijevi knjigi je to, da se bavi na več ko 200 straneh velike osmerke izključno z romanskimi, germanskimi in deloma slovanskimi imeni ene same cvetke, a vendar ni to dolgočasna, preučena knjiga temveč tudi laž jo prečita z zanimanjem in celo z napatostjo, samo da ima vsaj malo zanimanja za botaniko in filologijo.

Temu bo vzrok pač to, da učeni romanist ni črpal le iz knjig, temveč da je stikal za tisoči men svojega cvetnega junaka tudi sam, osebno ali preko znancev po najoddaljenejših dolinah Alp in Pirenejev, Sardinije in Rumunije, slovanskih dežel in Nemčije ter Skandinavije. Uspeh je presenetljiv: kazalo imen na koncu knjige ne navaja nič manj nego 2000 imen za podlesek.

To poplavo imen za tako preprost naravni stvar do neke mere razumemo, če si predočimo, da ni čisto lahko istovetiti rastlino, ki cvete jeseni brez listov, z njeno pomladno obliko, ki nosi plod. Dalje so domišljavi pastirji in pred vsem otroci za isto rastlino v različnih ozemljih iznašli tudi različna imena. Igrajoče se dete vidi v čudnem plodu podleska zdaj kravico, zdaj konja, psa, volka, lepo gospo, lutka itd., potem pa je treba pomisliti, da ima podlesek razon lepe oblike tudi lastnosti, ki si nasprotujejo: je obenem hud strup in zdrava

vilna rastlina, takšne stvari pa spodbujajo fantazijo kmetov in pastirjev, kar se izraža potem v imenih.

Mnoga imena so dražestna n. pr. v francoščini: la belle de nuit (nočna lepota), la belle de jour (dnevna lepota), la veuleuse (nočna luč), la belle dame (lepa gospa), a imena nemško »Bilse«, francosko »fleur du mal« (cvetka zla), nas spominjajo podleskovih strupenih lastnosti.

Večjega dela nemških imen ni, da bi jih mogli izgovoriti v dostojni družbi, so prekreпка in preveč nesposodna; so pa tudi lepe izjeme, n. pr. »Zitterroslein« (drhteča rožica) »Herbstrose« (jesenska roža), iz česar je nastalo brzkonc »Zitterlose« in »Herbstzeitlose« (jesenska brezčasnica), kar nima že samo na sebi nobenega smisla, a še posebno ne nobenega smisla če premišljimo, da bi se moralo nanašati na tako nežno in minljivo cvetko. Pač pa nam pove ime »jesenska roža« določno, o katerem času ta rastlina cvete in še bolj določno nam vedo njena imena iz raznih krajev povedati celo dan, ko v teh krajih svoj cvet odpre, v Italiji n. pr. »fior di San Michele« ((cvetka sv. Mihaela — 29. sept.), »fior di San Martino« (10. nov.) na Francoskem »fleur de Saint-Lubin« ali »herbe de Sainte Cathérine«, »Galleblüme« v okolici Štirskantonskega jezera (po sv. Galu, 16. okt.) itd.

Prastar helenski mit pripoveduje, da je Latoni, ko je nosila svojega sina Apolona, neki orakel prerokoval, da bo bodoči bog nekoč preiel mnogo imen. Ne da bi se hoteli preveč zameriti Apolonu, ki zadeva na daleč s svojimi konji, moramo vendarle povedati, da se ne more po številu imen nikoli pomeriti s skromnim podleskom.

O OGNJENIKIH

DR. OSKAR REYA

Naši domovini najbližji še delujoči ognjenik je Vezuv v Italiji, ki se dviga tik ob morju v bližini Napolija. Kamor smo se napotili, da ga obiščemo. Ko smo si v naglici ogledali pred vsem zgodovinski del Rima, smo se odpeljali v Napoli, proti Vezuvu. Nestrpno smo pričakovali, kdaj se bo prikazal ognjenik. Kmalu smo ugledali rumenkast dim, ki se je valil iz gore stožčaste oblike. Čim bolj smo se bližali Napoliju, tem bolj smo razločevali temne jezike strnjene lave, ki se ob izbruhih izlije iz žrela.

V Napoli smo prišli popoldne in si takoj poiskali urad, kjer prodajajo vozne karte za vzpon na Vezuv. Do njega vodi namreč posebna železnica, ki teče krog in krog ognjenika. Vezuv je oddaljen od Napolija kakih 15 km in se dviga nekaj čez tisoč metrov nad morjem. Na pobočju krog in krog vulkana leži mnogo vasi sredi bujnih vinogradov in sadovnjakov. Vulkanska zemlja je namreč zelo rodovitna. Ker Vezuv že stoletja miruje, so se krog njega razvila bujna naselja. Ljudje se za dim na vrhu in mogočne izbruhe lave prav nič ne zmenijo. Detonacije in eksplozije v gori povzročajo zelo pogostne potrese, toda vsemu temu so se ljudje privadili in ponoči prav mirno spe, kljub temu, da se jim včasih zamaje zemlja pod posteljo.

Zadnji največji izbruh, ki ga zgodovina pomni, je bil leta 79. po našem štetju. Ta izbruh je zelo lepo opisal Plinius, ki je bil admiral rimskega brodovja, zasidranega takrat v Napolitanskem zalivu. »Moji mornarji.« pravi Plinius, »so mi javili, da vidijo na nebu velikanski oblak, zelo čudne oblike. Vzpnem se na neko višino in vidim, kako se iz Vezuva dviga ogromen steber dima, ki se je visoko v višavah razširil v obliki velikanske pinije. Istočasno je menjaval svojo barvo. Zdaj je bil bel, nato siv, potem temen in često v različnih barvah. Takoj ukažem, da odrinejo ladje naravnost proti oblaku. Kmalu pa je pričel padati na ladje pepel in kamenje, ki je bilo od ognja močno ožgano. Da bi ladje mogle pristati v bližini Vezuva, na to nismo mogli niti misliti. Zato smo se umaknili v zaliv bližnje vasice Stabiae. Sedaj smo mogli videti, kako švigajo iz Vezuva ognjeni zublji, ki so

potem v noči razžarjevali vse nebo. Poiskal sem hišo svojega prijatelja v vasi in ko sem odhajal od njega, se je hiša podrla, kajti zemlja se je začela majati. Hudi potresi, ki so spremljali izbruh, so porušili tudi ostale vasi. Na prostem je bilo še nevarnejše. Oblak se je namreč razširil že do semkaj in iz njega je padal pepel in kamenje. Ljudje so tekali po ulicah s privezanimi blazinami na glavah.«

Tako konča Plinius. Kasnejša raziskavanja so dognala, da je bil tudi Plinius ubit. Iz ognjenega žrela so se namreč dvigale tudi ogromne količine vodne pare, ki je zgoščena padala kot dež na tla. Voda se je s pepelom in kamenjem zmešala v blato, ki je zasulo mnogo okolnih vasi in vse ljudi v njih. Največje mestece, ki ga je blatna reka potopila, so bili Pompeji. Danes zgodovinarji vsa ta mesta zopet odkopavajo in iščejo ostanke stare rimske kulture.

Naša družba se je takoj drugega dne z vlakom napotila do Pompejev in si ogledala vse že izkopane zanimivosti. Točno se vidi rimski način gradnje mest, ulic in hiš. Pompeji so že toliko restavrirani, da more človek hoditi po njih že z načrtom v roki in se v tesnih ulicah ne izgubi. Do sedaj so odkrili že ves srednji del mesta, kjer je stal glavni trg (forum) z najznačilnejšimi poslopji in templji. Po ulicah vedno mrgoli mnogo tujcev iz vseh delov sveta. V Pompejih so zgradili tudi muzej, v katerem hranijo vse dragocene izkopanine. Poleg neštetihih vaz, posod, orodja, okraskov in drugih drobnarij, so najbolj zanimiva izkopana mrtva telesa. Tu vidite mrliča, kako mirno spi. Ne da bi se zavedel, ga je v spanju zatekla hitra smrt. Drugi mrlič leži zopet v zverženem položaju in na obrazu so vidne poteze trpljenja v borbi s smrtjo. Zopet tam vidite mater, kako v smrtnem strahu stiska svoje dete na prsi. Tudi poginule pse v spečem stanju so že izkopali.

Popoldne smo se povzpeli na vrh Vezuva. Iz vasi Pugliano vodi gorska zobna in žična železnica prav pod vrh ognjenika. Sprva se vije železnica med vrtovi in vinogradi. Sredi pobočja pa preide med skalovje strnjene lave in se vzpenja med to puščavo ves čas do vrha. Blizu vrha moraš prestopiti in tu ti

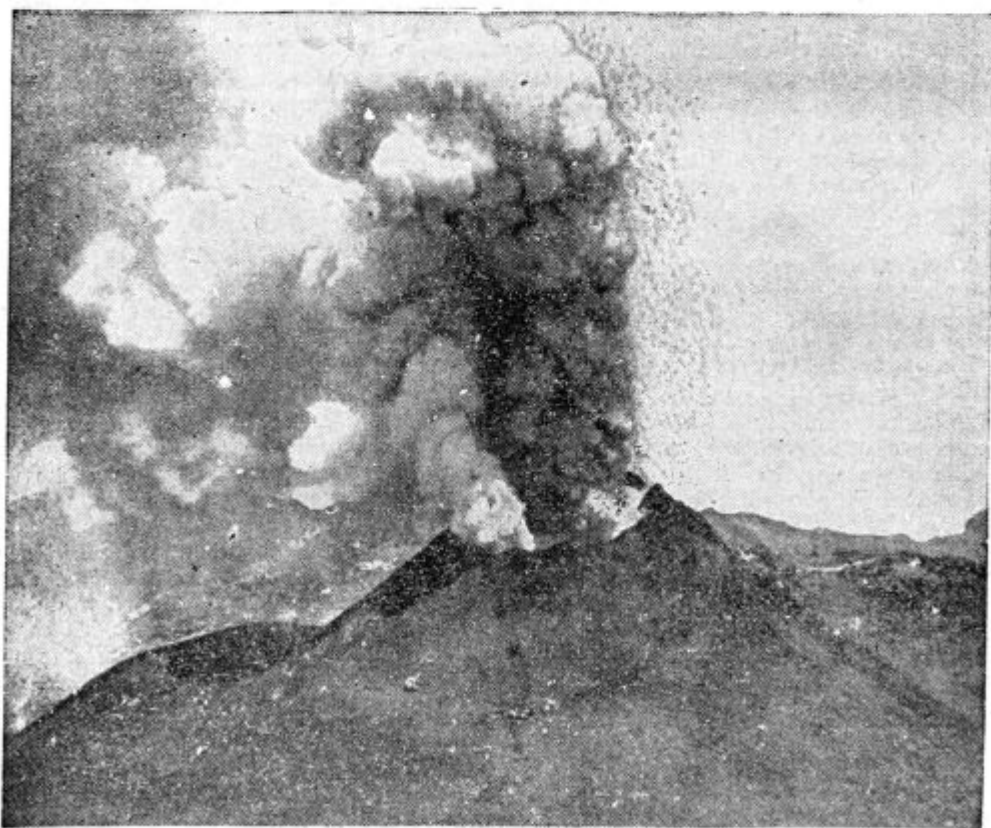
ponudijo pelerino, da se ogrneš, kajti na vrhu Vezuva je občuten hlad, ki ga pred vsem občutiš, ker prihajaš iz bližine toplega morja. Od zadnje postaje do vhoda v žrelo je kakih pet minut hoda. Če hočeš priti do žrela, moraš plačati 5 lir takse. Družbo spremlja do vhoda v žrelo par vodnikov.

Ko smo dospeli do žrela, je uhajal iz njega oster žvepleni dim, ki te venomer sili h kašlju. Če se hočeš od tu spustiti v notranjost žrela, smeš le v spremstvu vodnika, ki pa mu moraš plačati 25 lir za dve osebi. Moški del naše družbe se je odločil, da se spusti v žrelo prav do roba, odkoder se vidi vrenje žareče lave. Rob žrela na Vezuvu je namreč dvojen. S prvega roba se moraš spustiti še kakih 50 m navzdol in potem iti še nekaj časa po ravnem, nato zopet navzgor do pravega prepada. Vse žrelo do pravega roba je bilo napolnjeno z žveplnim dimom in ko smo se spuščali navzdol, smo hudo kašljali. Sicer smo si tiščali robce pred usta, pa ni mnogo pomagalo. Ko smo dospeli prav do pravega roba,

nam je bilo nekoliko lažje. Morda je tu ostrost dima nekoliko ponehala, ali pa smo se temu ozračju že privadili.

Ko smo stali na robu prepada in zrlji v ognjeno žrelo, se nam je nudila nepozabna slika. V globini kakih 20 metrov je vrela krvavo rdeča lava, iz nje so sikali ognjeni zublji in uhajal žvepleni dim. Zdaj pa zdaj je vzvalovila kakor razburkano morje ob obali. Čule so se eksplozije in detonacije uhajajočih plinov. Istočasno so zleteli v zrak posamezni kosi lave, manjši in večji, ki so nato padli v žareči kotel. Nekateri kosi so padli tudi iznad roba in je bilo zelo nevarno, da nam padejo na glavo. Zato ni varno, muditi se tu delj časa. Ko zreš v ta pekel, čutiš, da si le ubogi človeček, brez vsake moči pred to neupogljivo prirodno silo. Kadar se ona raztogoti in prične bljuvati svoj ognjeni strup, tedaj beži, če utegneš, čim dalje moreš!

Rob pravega žrela ni povsod enako visok. Na nekaterih mestih se spušča skoraj do lave. Tu se od časa do časa

Bruhajoči VEZUV

zlije preko roba, tako da lahko na njej prižgeš cigareto. V žrelu nad prepadom smo ugledali malega možička, ki nas je prosil, naj mu damo nekaj novcev, češ, da jih bo vtisnil v košček mehke lave in nam jo nato dal v spomin. Radi smo to storili in si vzeli ta nevsakdanji spominek. Seveda dela možiček na ta način kupčije, ker prodaja tak košček lave po 2 liri.

binah 40—50 km potemtakem notranjščina še ni tekoča. Končno pa je tudi pritisku postavljena neka določena meja, če se temperatura le vedno bolj veča, ne more več noben pritisk ovirati topljenja. Temperaturi, pri kateri se kljub visokemu pritisku tvarina raztopi, pravimo kritična temperatura.

Če vse to upoštevamo, dobimo naslednjo razporeditev zemeljske

Razvaline v POMPEJIH

Kakšnega izvora so ognjeniki in kdo jih povzroča? V globokih rudnikih so opazili, da se temperatura zemeljske notranjščine vedno bolj veča, čim globlje prodiramo. Do danes so v nekaterih rudnikih že dosegli globino 2004 m. V njih so izmerili, da se poveča temperatura vsakih 30 m za 1° C. V globini 30 km bi že imeli temperaturo 1000° C, in v globini 40—50 km bi morala biti že vsa zemeljska notranjščina v žarečem stanju. Vendar pa v teh globinah ni vse tako, ker moramo upoštevati tudi povečanje pritiska. Na vsake 3—4 m se pritisk poveča za eno stopinjo (pritisk približno $1 \text{ kg na } 1 \text{ cm}^2$). V globinah 40—50 km vlada torej že pritisk 10.000 atmosfer.

S poskusi so namreč dognali, da se tvarine kljub visoki temperaturi ne tope, če so pod visokim pritiskom. V glo-

notranjščine. Do globine prvih 50 km segajo kamenine, ki še niso v raztopljenem stanju. Nato segajo do globine 300 km kamenine, ki so sicer že dosegle temperaturo, da bi bile lahko v raztopljenem stanju, pa so še trdne samo zaradi visokega pritiska. Od 300 km dalje v notranjost pričnejo že kritične temperature, in vsa notranjščina je raztopljena. Od globine 3000 km dalje pa so temperature tako visoke, da morejo biti kamenine že v plinskem stanju. To plinsko stanje sega do zemeljskega središča, ki je od površine oddaljeno približno 6370 km. Zaradi velikanskega pritiska pa se v fizikalnem oziru vsa tekoča in plinska zemeljska notranjščina obnaša kot najtrše jeklo.

Vprašanje je sedaj, do katere globine segajo ognjeniki. Najbolj umeven je odgovor, da imajo

vulkani svoj koren v tisti globini zemeljske notranjščine, kjer so kamenine že v kapljivo tekočem stanju. V začetku nastajanja je bila naša zemlja v plinskem stanju. Z ohlajevanjem se je spremenila v tekočo in s še nadaljnjim ohlajevanjem se je na njenem površju stvorila prva trdna skorja. Notranja tekoča gmota pa je to skorjo od časa do časa prodrla in se izlila preko nje. To so bili prvi vulkani, ki so bili zaradi prvotno tenke skorje zelo pogosti. Čim trdnejša je postajala skorja, tem redkejši so tudi izbruhi vulkanov. Kadar pa se jim je od časa do časa posrečilo prodreti kameni zemeljski oklep, so s toliko večjo silo bruhnili na dan. Zemlja se še danes ohlaja in krči, kar povzroča v njeni skorji razpoke, skozi katere se razliva notranja lava na površje.

DVOLIČNIK JEROME D'ERLACH

Zenevski rojak Henry Mercier je letos objavil spis »Državna tajnost za Ludvika XIV. in Ludvika XV: Dvojno življenje Hieronima d'Erlach-a«. Njegov junak se je rodil 31. marca 1667. Vstopivši v vojaško službo na Francoskem, je v Carcas. sonni aprila 1694 vzel za ženo mladenko iz Roussillona, o preji pa se je bil odpovedal reformirani veri. Čez leto in dan je pustil ženo in dete na cedilu, se vrnil v Švico in se v Bernu poročil s hčerjo vlastelina Willadinga, načelnika protifrancoske stranke.

Louvre pa je pograbil njegovo družinsko zadevo kakor izsiljevalno sredstvo in ga znal prikleniti nase. Tako je Hieronim postal poglavar avstrijskega polka, hkratu pa »opazovalec« (reči: vohun) za Njegovo prekrščansko Vrhovno oblast.

Podatki, ki jih je dobavljal francoskemu dvoru, so tako zanesljivi in pomembni, da se bo poslej nekoliko zmanjšal vojaški ugled maršala De Villarsa (1653—1734), ki je ob Renu razpolagal z dosti šibkejšimi četami ko nasprotniki in ki bi mu bila slaba predla, da ni imel Erlachovih izsledkov. V španski nasledstveni vojni je l. 1702 pri Friedlingu sijajno zmagal le z Erlachovimi skrivnostmi.

Na drugi strani pa je bil pruski zaupnik odlikovan z rdečim pruskim orlom in drugačnimi redovi L. 1745 je bil imenovan za dednega grofa Svetega Cesarstva in ko je l. 1748 preminul, so ga pokopali kot »očeta domovine«.

To je najenostavnejša razlaga ognjenikov. So pa drugi, ki pravijo, da notranja lava ne more priti več na površje, ker je zemljina skorja že tako močna, da se ne da več razpočiti. Pravijo, da so v zemeljski skorji bliže površju posamezna gnezda lave, iz katerih bljuva na dan. Tudi to je verjetno, saj smo videli, da morejo že v globini 40 km biti kamenine v raztopljenem stanju. Če pritisk poneha, če skorja razpoči, tedaj se kamenine spremenijo v tekočino in skozi razpoko bruhnejo na površje.

Na vsak način pa so ognjeniki in z njimi v zvezi zemeljska notranjščina še velika uganka za človeka. Kadar zapuščas Vezuv, se vračšas z nekim notranjim nemirom v spoznanju, kako majhni in brez moči smo ljudje pred večno silo nedoumljive svetovne uganke.

Skratka, značaj tega Ilcemerskega nastava nikakor ni v čast mestu Bernu, kjer je d'Erlach dolgo županoval.

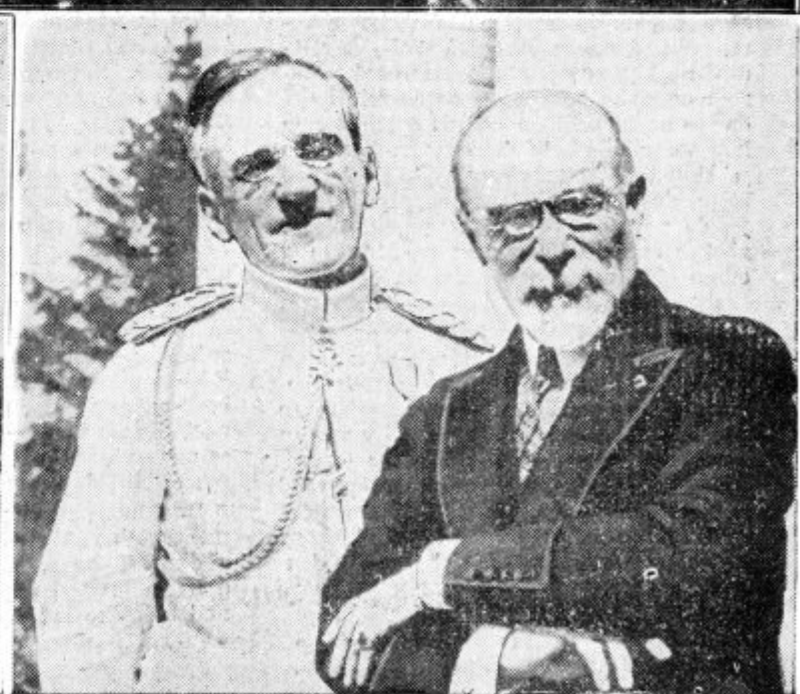
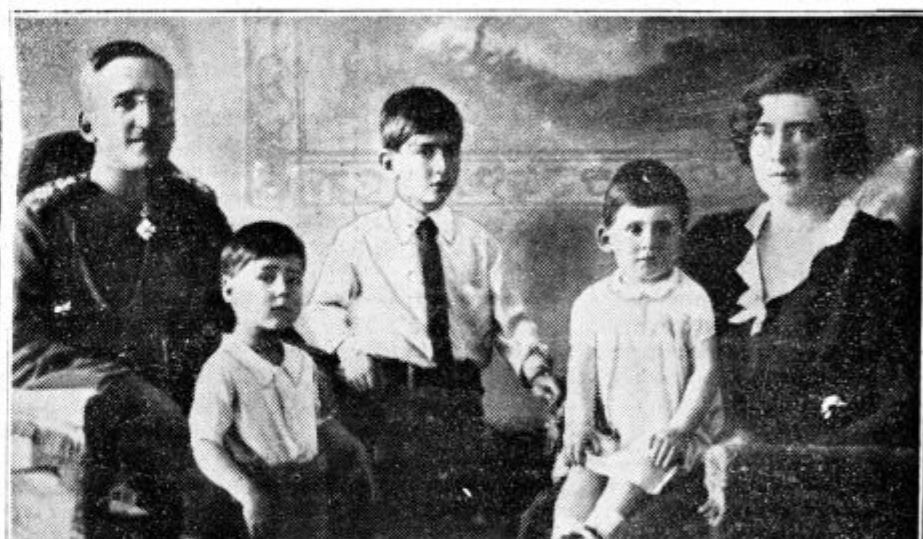
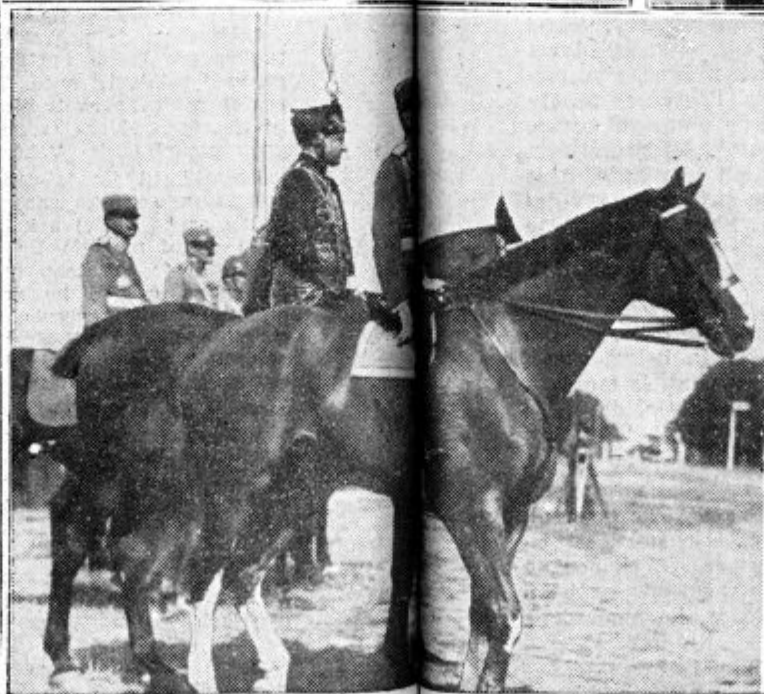
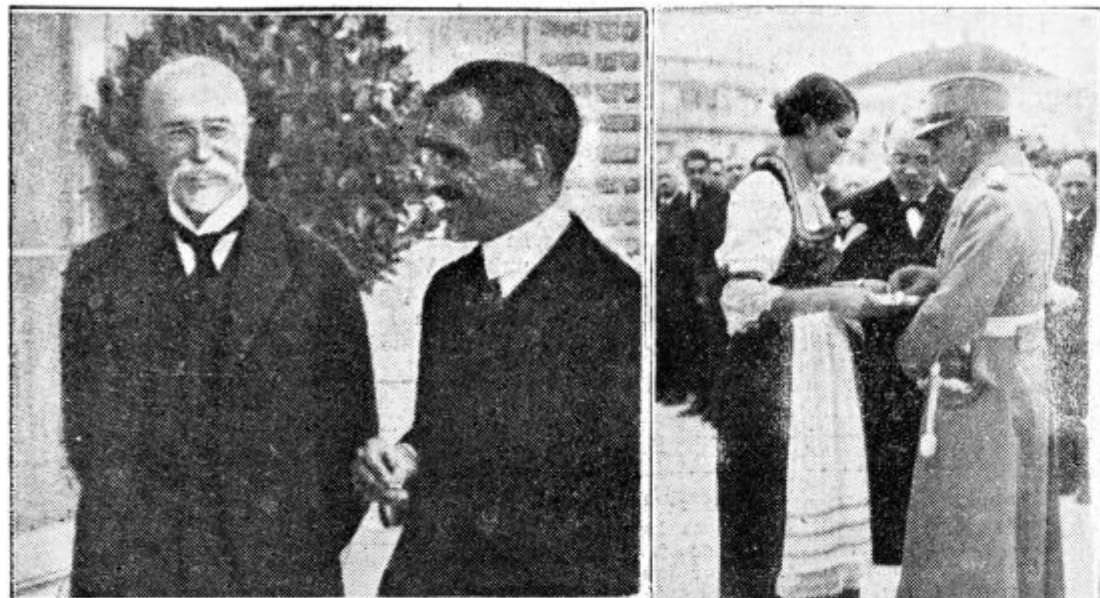
Po Bovet-Griseh.

Jérôme d'Erlach, župan mesta Berna

* Un secret d'État sous Louis XIV et Louis XV.: La double vie de Jérôme d'Erlach.

IZ ŽIVLJENJA VITEŠKEGA KRALJA ALEKSANDRA I. ZEDINITELJA

Levo zgoraj: Prezident CSR Masaryk in kralj Aleksander v razgovoru — Zraven: šumadinka v narodni noši nudi kralju Aleksandru pri dobrodošlici kruha in soli — V sredi zgoraj: Kralj Aleksander in Kemal paša ob lanskem kraljevem posetu v Carigradu — Na desni: Kralj v krogu svoje družine — Spodaj na levi: Roditelja Nj. Vel. kralja Petra II. s tujimi diplomati — V sredi: Kralj Aleksander in princ Pavle motrita revijo čet — Desno spodaj: Zaveznika v življenju in smrti, kralj Aleksander in francoski zunanji minister Louis Barthou

DIVJI PARADIŽ

MARGITA MATCHES

N A D A L J E V A N J E

Cez pol ure sem sedela spet pri večerji s tremi prvotnimi sopotniki. Bilo je zelo prijetno, da smo po tolikem času spet sedeli vsi štirje skupaj.

Dvignili smo sidro in stroji so ropotali. Še enkrat smo se podajali v neznane vode, za katerimi je ležal drug svet, prelep, da bi se dal opisati z besedami. Ko se je zmračilo, se je razprostiral nad nami mračen svit Rimske ceste, pod katero se je medlo lesketal Južni križ v spremstvu Plejad. Okolu nas se je pa razprostirala nepopisna lepota tropske noči. Nič čudnega torej, da smo bili srečni.

To noč je imel kapitan Alys nočno stražo med 8. in polnočjo. Delala sem mu družbo. Ob enajsti in pol sva se podala spet v jedinicu, odprla škaflo belušev in si pripravila polnočno večerjo. Medtem sva se pa spet začela pogovarjati o njevovi pokojni ženi.

Kapitanu je bilo 42 let. Narodil se je v dobri angleški rodbini. Njegovi predniki so bili večinoma mornarji in veselje do morja je imel že v krvi. Njegov oče se je opeknel do smrti na ladji, ko je hotel rešiti drugega častnika. Tako je mladi Ciril Alys prišel v neko znamenito staro londonsko šolo. Mati se je zelo bala, da se ne bi tudi on odzval klicu morja kot potomec starih mornarjev. Zato mu je skupno s strici branila, ko je izrazil željo, da bi šel med pomorščake. Zelela je, da postane sodnik. A nekega dne je zbežal iz šole brez pare v žepu in z edino obleko ki jo je imel na sebi.

Ko je bil štirinajst let star, je izgledal kot bi jih imel deset. Imel je srečo, ker se je tedaj ravno pripravljala neka ladja na pot okolu sveta in kuhar je potreboval malega pomočnika. Kapitan je strogo pogledal v resen obraz, ki je pol v strahu pol v upanju strmel v njega ter je najbrž videl pred seboj samega sebe pred prvim potovanjem. Tudi si je gospodar stare jadrnice verjetno predstavljal, da če ne bo sprejel dečka, si bo ta kje drugje našel delo. Njegov kuhar je pa nujno rabil pomočnika.

Alys se je lahko smejal zdaj, trideset let pozneje, ko je pripovedoval o teh dogodkih, toda izkušnje, ki jih je medtem doživel, so morale biti velike in hude. Najprej je njegova obleka vzbujala povsod veselje. Prítekel je naravnost iz internata in zato ni bil ravno oblečen za delo, ki ga je prevzel na ladji. V nekaj tednih se je naučil skrivnosti jedi, ki jih mornarji posebno cenijo. In kar je več — otresel se je mladeniške občutljivosti in mehkohe. Naučil se je tudi sovražiti kuharja, čigar rohnenje mu je izpremenilo življenje v neznošno muko. Čim se je ladja vrnila z dolgega potovanja, je takoj pobegnil. Plača, ki jo je prejel za svoj trud, ni bila posebno velika, a vendar si je za prisluženi denar le kupil nekaj obleke ter se podal v nov svet — vsaj kot mož.

Minili sta skoraj dve leti, preden ga je pot privedla nazaj na Angleško. Med tem so se mati in strici sprijaznili z mislijo, da postane mornar.

Čez nekaj let je obiskal Suvo in otočje Fidži, kjer se je začela njegova čudna povest. Zaljubil se je v mlado guvernanto iz Avstralije. Kapitan Alys je bil eden izmed redkih ljudi, ki se le enkrat zaljubijo. Nobena druga ženska ni napravila več nanj vtisa. Poročil se je leta 1913. V tem času je že premogel barko, ki je križarila med otoki Mikronezijo in je imela svoje pristajališče v Suvi. Alys in žena sta bila zelo priljubljena v tej kolonialni metropoli. Nekega dne pa je Alyseva žena padla s konja, ki jo je vlekel nekaj časa z glavo po tleh.

Čim je Anglija stopila v veliko vojno, se je kapitan Alys prijavil v mornariško službo, žena pa je šla za bolničarko k Rdečemu križu. Čeprav je imela moža na bojišču, je vendar izposlovala, da so jo poslali za njim v Evrono. Nad dve leti se nista videla in sta izgubila celo sled za seboj. Niti dopisovala si nista.

Dve leti naporene službe, ko je vsak trenutek na Alysa prežala smrt, sta izpodkopali živce Alysove. Ob koncu te dobe je prevzel Alys začasno poveljstvo nad bolniško ladjo, ki je bila namenjena

v Sidney. Ladja se je ustavila v Singapooru, kjer se je vkrcalo nanjo nekaj živčno razstrojenih bolniških strežnic.

Dan pozneje, ko je ladja odplula iz Singapoora, je šel kapitan s spremstvom na običajni obhod po ladji. Korakal je tudi mimo strežnic in tedaj mu je hipoma obstal korak. V sredi med njimi je stala njegova žena ter je gledala nanj, ne da bi trenila z očeso n. Ze dve leti se nista videla in razstala sta se v največji ljubezni. Stopil je naglo proti njej, »Betka!« je poklical. Pogledala ga je brez besede. Mislil je, da se ravna točno po vojaških predpisih, zato je šel mimo nje.

Kasneje je pozval nadpaznico strežnic k sebi in ji rekel, naj pripelje strežnico Betko k njemu. Kmalu je prišla. Izgledala je dobro in bila je lepa, kakor še

nikdar. Sledila je nadzornici kakor šolarica. Alys jo je poklical: »Betka, aš me ne poznaš? Zakaj mi ne odgovoriš ničesar?«

Strmela je vanj kot bi ga ne videla nikdar v življenju. Nato je pojasnil nadzornici, da je to njegova žena. Ta pa je bila zelo skeptična. Videla je že marsikaj v življenju, pa se ni dala kar tako preslepiti. Zato ji je presenečeni kapitan naročil, naj spet odpelje strežnico. Zdravniku na ladji je pojasnil neverjeten slučaj. A zdravnik je poznal običaje vojnega časa in je poznal že marsikakličen primer, zato se je nasmennil in rekel: »Dobro, izbrali ste si najlepše dekle na ladji.«

»Pravim vam, da je to moja žena,« je ponovil kapitan Alys. »Saj nosi moj po-

Otok Pak

ročni prstan. Snemite ji ga s prsta in čitajte, kaj je na njem napisano.»

Ko se je zdravnik o tem prepričal, je rekel zelo resno: »Hudo mi je za vas,« kapitan Alys. A njen spomin je izgubljen verjetno za vedno, izgubila je pa tudi dar govora...»

Kapitan Alys je nadaljeval. »Stal sem za trenutek kakor okamenel. Bili so namreč že prej časi, ko me je negotovost, kje se nahaja, napravila skoraj neumnega. Niti besede nisem čul od nje, od dneva, ko sva se razšla v Suvi. Toda bil sem prepričan, da se bo slednjič stvar lepo zopet uredila in da se bova spet lepo vrnila v nekdanjo srečo. A sedaj se je zgodilo to.«

Vprašal je ponovno zdravnika: »Kaj nameravate sedaj narediti z njo?«

Odgovor se je glasil, da bo poslana v eno največjih avstralskih bolnic z ostalimi bolniki, ki so dobili živčne napade zaradi topovskega ogaja.

»Za božjo voljo, ne!« je prosil mali kapitan. »Jaz jo vzamem nazaj. Skušal ji bom narediti kolikor mogoče ugodno in srečno življenje.«

Praden je ladja priplula v Sidney, je kapitan Alys ponovno poklical nadzornico k sebi in jo vprašal: »Ali bi vas veselilo prevzeti vodstvo majhne bolnice?« Na vprašanje je dobil pritrdilni odgovor.

Vrnivši se v Sidney, je Alys res uredil s svojim skromnim premoženjem majhno bolnico. Bivša nadzornica na ladji je bila njegova ravnateljica, njegova žena pa glavna pacientka. Tičal je skoraj ves dan poleg nje ter skušal obuditi v nji vsaj medel spomin na nekdanjo srečo v Suvi. Poslušala ga je in gledala vanj brez razumevanja, a tudi brez začudenja. Zinila ni nikoli besedice. Zdravniški pregled je pokazal, da je bilo sicer dvomljivo, a ne čisto izključeno, da se ji lahko nekega dne vrne spomin. Sčasoma in s skrbno nego bi se potem pridružila še govorica.

Ko je iztekel kapitanu Alysu dopust, se je moral vrniti zopet na svoje službeno mesto. Po zaključku vojne pa se je hitro vrnil k svoji ženi ter ji posvetil ostanek svojega življenja. Postala mu je nemočno, toda drago dete. Z neskončno potrpežljivostjo jo je učil spet govorice in res se je naučila znova govoriti, toda je slabo in močno nerazložno. On pa jo je razumel.

Ali je kdaj posvetil kak žarek v njen spomin, je težko reči. Sčasoma je začutila neko ljubezen do njega, toda vzklikla

je najbrž iz velike nežnosti, ki ji jo je izkazoval ves čas. Ostala je izredno lepa in na zunaj ni bilo videti strašnega razdejavanja v notranjosti, ki ga ji je povzročila vojna. Tudi njeni temni lasje so ohranili nekdanji bleščeči lesk. Ni bila več njegova žena, toda ljubil jo je kakor je Pygmalion svojo Galateo.

Slednjič ji je kapitan Alys najel stanovanje v Sidneyu in nastavljal zanj posebnega oskrbnika, ki je vedno pazil nanjo, če je bil sam zaposlen v vkrcavanjem ali razkladanjem ladij v pristanišču. Končno pa je moral sprevideti, da ozdravljenje le ne napreduje tako, kakor si je zamislil. Tako je slednjič opustil vsako delo in se posvetil izključno negi svoje žene.

Slednjič je neki znameniti zdravnik rekel, da bi se dal z operacijo obnoviti spomin nesrečne žene. Operacija bi bila zelo delikatna ter bi se je sam tudi ne upal izvesti. Specialist za možgane, ki jo je pregledal, je rekel, da je le majhna možnost za srečen izid take tvegane operacije. In tako se operacija sploh ni izvršila. Pač pa je specialist predlagal, naj se vrneta kapitan in žena na otoke Fidži v staro okolico, ki bi mogoče pregnala oblake, ki so nesrečni ženi zasenčili um.

Sicer pa ni bila popoln invalid. Telesno je bila zdrava. Veselila se je življenja na svoj otročji način. Vedno je bila pa dobra šivilja ter se je kot taka vedno tudi zanimala za lepe obleke. Zato jo je Alys trajno zalagal z lepim blagom iz Kitajske in drugod in dan za dnem je sedela sklonjena nad šivanjem, on pa ji je drugoval. Toda ostal je vedno le senca na pragu njene zavesti.

Dvanaest let je živela takšno življenje. Kapitan jo je imel zelo rad, čeprav ni imel v nji žene. Stregel ji je in je bil srečen, če je mogel kaj storiti zanj.

Ko sta se vrnila v Suvo, je menil, da ji bo morje delo dobro in ko je dobil poveljstvo na Nuoli, je vzel svojo ženo s seboj. Leto in pol sta tako križarila med malimi otočiči Tihega oceana. Nato je bil kapitan Alys premeščen na majhen tovorni parnik, ki je imel svoj pristanišče v Rabaulu. Preselila sta se tedaj v melanezijsko prestolnico. Nastanila sta se v nekem ondrotnem hotelu. Neke rabaulske gospe so se zelo zavzele za lepo nesrečno ženo. Vsak je poznal njeno žalostno zgodbo. Na videz je bila srečna. Alys je odhajal in se vračal od časa do časa, zalagal jo je z denarjem ter z le-

pimi oblekami. Tudi je pil včasih od žalosti, toda nikdar v njeni navzočnosti.

Tedaj je opazil, da mu vid peša. Zdravnik je ugotovil, da se mu dela mrena in vrnila sta se ponovno v Sidney, kjer se je kapitan Alys podal v bolnico na operacijo. Nekega jutra je prijatelj, kateremu je Alys poveril skrb za svojo ženo, opazil, da Betka ni prišla kakor navad-

življenja so že vsi izgubili z njim potrpljenje, razen onih, ki so poznali tragedijo njegovega življenja.

Videla sem tudi sama kapitana Alysa pijanega, toda nikdar se ni opil, kadar je bil na ladji in je bil zanjo odgovoren. Pač pa me je nekoč v napadu jeze skoraj pobil s svečnikom prav brez vsakega povoda. Rešil me je le krmar, ki se je

Domačin z otoka Paka

no iz sobe in ko je šel pogledat, kaj se je zgodilo, jo je našel mrtvo ležečo preko postelje s smehom na ustnicah. Smrt jo je naglo zadavila.

Kapitan Alys, ki je ležal z zavezanimi očmi v bolnici, se ni mogel udeležiti pogreba. Vrnil se je v Rabaul, kjer je prevzel manjšo trgovsko ladjo, ki je oskrbovala promet med Salomonskimi otoki. Toda smoter njegovega življenja je izginil in začel je piti, da bi pozabil svojo nesrečo. Kadar je bil pijan, pa je izgubil svoje običajno lepo vedenje in je postal prava zver. Po enem letu takega

vrgel med naju. Ko se je pa iztrezil in mu je krmar razložil njegovo nečuvano obnašanje napram ženski, se je zavedel in me na mil način prosil odpuščanja. Tedaj me je tudi prvič poklical po krstnem imenu. Rekla sem mu, naj pozabi nesrečen dogodek in mu čestitala, da nima na ladji bolnika.

Odgovoril mi je: »Ne vem zakaj sploh pijem. Še preden sem se oženil z Betko, sem tudi pil, toda njej sem moral obljubiti, da preneham. Sedaj ko nje ni več, ne vem, zakaj ne bi več pil.«

D A L J E

IZ KATULOVE DOMOVINE

C. Valerius Catullus — pri nas bi se pisal za Mačka — je najpomembnejši rimski lirik, doma iz Verone. Na slovenščino ga je prevajal dr. Fr. Bradač. Katulova vila v Sirmionu je stala na polotoku, ki štrli 6 km v Gardsko jezero. Iz nje je videl svoj čoln:

Phaselus ille, quem videtis, hospites... ki je brodaril po grozečem Jadranu, ob slavnem Rodu, mimo nevarne Propontide in po mrkem Črnem morju ter se vrnil star v tihi zaliv Gardskega jezera. Latinsti so se vpraševali, kako je mogel oni phaselus — fižolu podoben čoln — iz Jadrana v Lago di Garda po reki Minciu, očitno neplovni od Mantove do Peschiere. Morda se je v 2000 letih njen tok kaj predrugačil? Ali pa je ta phaselus samo sublimacija pesnikove usode kakor n. pr. Lohengrinov labod: znak viharnega življenja v rimski družbi in po daljni Bituniji, nesposled pa miru, ki mu je prišel pred njegovo prerano smrtjo (živel je 78—54 pred našim štetjem).

Ker Mincio na rečni progji ni za plovbo, je Italija letos izročila prometu železnico, ki spaja Gardsko jezero s Padom in po njem z Jadranom. Hlapon bo žvižgal posihodob preko zgodovinsko pomembne pokrajine, ki

sta jo opevala Katul in njega mlajši Virgil in odkoder poteka znameniti rod Gonzaga, zastopan celo v kranjskem plemištvu. Samo par kilometrov vstran stoji rojstno mesto slikarja Veronesa, po katerem so nazvani posamezni barvni odtenki, zlasti zeleni Nova proga se pričinja ob Peschieri (Ribarnici). »Stej levi in mogočni stavbi, ki loči Bresciane od Bergamceve«, kakor je rekel Dante Scaligerjev grad je bil tam trdnjava, »garda«, po kateri se je klasični Lacus Benacus prekrstil v Lago di Garda. N.

NAJVEČJI RUSKI SONČNI MOTOR

Po najnovejših izkušnjah tehnike so zgradili letos v Rusiji pogonski stroj, ki mu je vir energije neposredna sončna toplota. Parni kotel, ki ga kurijo sončni žarki, prestreže na leto skoraj milijon kalorij toplote. Ta številka sicer ni posebno velika, ker daje že kilogram dobrega premoga do 8000 kalorij. Razlika je le v tem, da je treba premog plačati, dočim je sončna toplota zastonj. Novi sončni motor žene vodno črpalko za namakanje olja.

Ostanki Katulove vile

O SLOVENSКИH KRAJEVNIH IMENIH NA KOČEVSKEM

IV. KOSTIAL

Nedavno je izšla knjiga »Gottscheer Kalender für das Jahr 1934. XIV. Jahrgang«. (Uredil župnik Avgust Schauer v Koprivniku, založil koledarski odbor v Kočevju, natisnila nemško nac. tiskarna v Celju, 160 str.) Vsečina: koledarski podatki (pratika), staronemška krstna imena, prispevek h kočevski zgodovini od l. 1365. do 1699. (spisal realčni direktor G. Widmer na Dunaju, rojen v Slovenski vasi pri Kočevju); kočevska kmečka svatba okrog l. 1840. (uprizorjena ob 600 letnici l. 1930. v starih nošah in v dialektu; spisal penz. učitelj J. Perz v Dolgi vasi = Grafenfeldu); stara nar. balada »Del hertä Millarine = Trdosrčna mlinarica; zapisal jo je prvič župnik J. Mausser iz ust neke kmetice v Trnovcu, nemški Tiefenreuther, kočevski Trindäbitz); o slikarju Mihaelu Ruppeju s Toplega vrha; nekaj povestic in pesmic; spis o koprivniški župniji (spisal urednik); spis o obliki vasi na Kočevskem (spisal dr. J. Krauland v Celovcu; pravi, da govore skoraj vsi znaki za starogermanski »Gewann«, t. j. zagrajeno polje); spisek šolskega upravitelja v Rožeku (na avstr. Korškem) W. Tschinka o doživljajih na potovanju po Kočevskem; kočevska lokalna kronika od sept. 1932 do sept. 1933; III. del spisa profesorja Petra Jonkeja (germanista v Celovcu) o imenih kočevskih vasi in zemljišč; spis upok. učitelja J. Perza o imenih zemljišč in hiš v dolini okoli Drage in spis upok. upravitelja meščanske šole v Radgoni Maksa Tomitscha »Imena naših naselbin; prispevek k domoznanstvu kočevske dežele«. O tem škandaloznem spisu hočem tukaj spregovoriti, ker uganja g. Tomič nekako nacionalno gusarstvo z našimi topografskimi imeni.

Pisca odlikuje pred vsem tista lastnost, ki jo Miklošič imenuje »ein durch keinerlei Fachkenntnisse getrüberter Blick«, V. Oblak pa (v zasebnem pismu) »nevarno mešanico nevednosti, narodnega šovinizma in neinteligentne zlobe«. Dokaze bom tukaj podal.

G. Tomič tolmači pet krajeptnih imen iz — anglosaščine (str. 71), vsa druga pa iz stare nemščine! »Anglosaska« imena so: 1. Skrill [slov. Skril*] je anglos. shrill = oster torej = ostrim viharjem izpostavljen kraj; 2. Presullen (sl. Prežulje) od prä = pred, sul = steber, češ, da stoji za vasjo kamenit steber. 3. Drandul [sl. Travnj dol] iz drange = ozek, dul = dolina. 4. Dranbank [slov. po avstr. repert. 1905 Drampah, po jsl. »Rečniku mesta« 1925 Rompoha, spač. iz nemšč.] iz drange in bank = ozka progorna zemlje. 5. Saderz [sl. Zadrc] od sa = hitro in derre = suh, torej = pokrajina ki se hitro suši. Tomič je tudi pri črnomlju »izvrstene« antropolog; pristavlja

namreč: »Od drugih Kočevarjev se razločujejo Anglosasi po visoki rasti, ostro rezanih obrazih, modrih očeh in rdečkastih plavih lasih. Najdeš jih pretežno na j.-vzh. robu kočevskega naseljitvenega ozemlja. Ti ljudje so nam prinesli s seboj pesem »Die schöne Meererin«, ta junaški sprev, ki je ostal do danes ohranjen preprost in pretresljiv«. Navedene besede sem pa zaman iskal v anglos. slovarju! — Pa iz česa je pisec spoznal, da so ona imena »echt angels. Sprachbildungen«? Iz »nenavadnih končnic« —il, —sullen, —dul, —bank in —ders! Tudi priimki Jellen, Brünskole, Anderkull so anglosaski, o prvem se izraža g. Tomič dvomljivo, drugo ime je »mož z oklepom (brunje) in vratno zaščito (koll«), tretje pa = mož ob jamci. Nemški pa so priimki Tomitsch (= mož, ki oskrbuje jezove, od »dol.nemšč.« tam = Damm!), Jaklitsch, Michelitsch etc.

Oglejmo si predvsem imena »staronemškega« izvora! 1. Loschin [slov. Ložine] = Waldlichtung, jasa, od lo = gozd, schin = svit; 2. Lachina [sl. Lahinja] — vaška mlaka; 3. Mälgern [slov. Ma-

*) Imena med oglatimi oklepaji so vzeta iz avstr. uradnih repertorijev iz let 1857., 1894., 1904.

Lipp: ROZA V KOZARCU (lesorez)

la gora!) = vas, v kateri stanuje Malger z Bavarskega. 4. Ait-, Neu-, Unter-Log [sl. Stari, Novi Sp. Log] = stara, nova, sp. mlaka (luža). Tomič dobro ve, da je mlaka v koč. dialektu loke, Stari Log pa se zove koč. Olt-Loag = torej? Pridejal je modro opombo: »Koren lak tiči tudi v sl. besedi mlaka! 5. Kletsch [sl. Kleče] je od n. kletschen = brusiti! Pristavek g. T.: »Ein Wort von reinen, deutschen Schrot und Korn«. Zdaj pa vemo! — 6. Tappelwerch [sl. Topli vrh] je Tappels Werk, delo nekega kmeta Tappala, ki je dobil (ime od sr.-vis.-nemšk. tappel = kockanje! — 7. Friesach [Alt-Fr. sl. Staro Brezje, Neu-Fr. sl. Laže] je »ein schönes deutsches Wort« od sr.-vis.-n. vriesen = zmrzovati in ach = gozd! »Če se trdi, da je ime slov., je to kar neverjetno«, pravi T. — 8. Pölland [sl. Poljane] »v deželi Sasov« (!) = pašnik za živali, ki nam dajejo kože (pöll = Fell pa Land = Weideland!) Isti izvor imajo po T. tudi vse druge Poljane v Sloveniji, a tudi Pölschach (Poljčane) i. dr.! — 9. Morobitz [sl. Borovec] = belo barje, (witz = weiß, mor = barje; vokal o v sredini je »zaradi lažje izgovorjave vrinjene!)). Ime so prinesli kmetje »s Saškega«. Hudoben slov. »Sprachkünstler« pa je to lepo »sasko« ime popačil v Borovec, pravi T.! — 10. Rieg [sl. Reka, s pristavkom Kočevska] je iz Riegl = majhna višina. — 11. Göttenitz [sl. Gote-nica; Valvasor 1689 piše Kotnitz] je od götte = krščenec, tudi boter! Tomič pa dobro ve, da se zove boter kočevski tote! — 12. Gatschen [sl. Gače]: gazen = vaba, vada, torej = pašnik za živino! — 13. Mrauen [sl. Moráva] od Moor = barje in Auen = loke, torej = močvirne loke. — 14. Grintobiz, pravilno = owitz [sl. Grintovec] od nemšk. grint = skalna glava in witz = bel. »Sicherlich aus der Zeit der germ. Völkerwanderung«, je pristavil učeni Tomitsch. — 15. Wretzen [sl. Brezje!]: od srvn. sih vrezzen = mučiti se, češ, da se »ubogi prebivalci kraškega sveta« zelo mučijo! — 16. Setsch (sl. Seč): od n. sez = sedež, bivališče! — 17. Präse, kočevski Präazn [sl. Preže]: = trohica, (ker je vas majčkena!) 18. Plesch [sl. Plešče] odn. pleschen = tepež, »očividno praserodno s slovenskim plesati«. Pridejal je še: »Naseljenci so prinesli ime govo s seboj iz prejšnje domovine, z Bavarskega«. — 19. Kuntschen [sl. Kunčel] je »Koseform von Kuonrat = Konrad«. — 20. Gaber [sl. Gaber] od nemškega gaber = Weissbuche! Te besede nemščina nima. Tomič torej slepari. — 21. Grodetz [sl. Gradec] od n. roden = trebati s predpono ge-! — 2. Bistriz [sl. Bistrica, pri Dobričah] od stvh. wist = bivališče, živež i. dr., pristavlja pa modro: »slovenische Fassurg des deutschen Namens«. — 23. Aschelitz [sl. Ašelice] iz n. ash = drevo jesen in litze = plot,,

ograja (take besede pa ni!). — 24. Kositzenberg [sl. Kozice] = nemški Kotsar-se, t. j. kmet, naseljen na majhni kmetiji (kote). 25. Smug, tudi Langenthon [sl. Smuk (a)]: od nem. smougen = oprijemati se, (češ, da se vasica oprijemlje gorske rebri). — 26. Nesseltal, kočevski Estol [sl. Koprivnik]: od Esche, torej = jesenov dol. — 27. Tschermoschnitz [sl. Crmošnjice] = je zer Moschnitze, a to iz nem. mosch = mah in litzen + svetiti se! — 28. Komutzen [sl. Komolec ali množ. Komolce] od kommen = priti in uzzen = zunaj, torej »vas tistih, ki so prišli od zunaj! — 29. Wertschitsch [sl. Brčice] je »spačeno iz Wehrschütz, d. h. sich durch Wehr schützen! — 30. Maierle [sl. poprej Maverli, od prevrata Maverlien] = der kleine Meier (! zakaj pa ne der kleine Max ali Moriz?). Vas je dobila od Nemcev ime Mäuerlein = zidek, dialekt. Mauerli, iz tega je nastalo slov. ime. — 31. Ressen [sl. Resa] = potok, v katerem se lan moči ali godi (srvn. glagol roezen). — 32. Kotschen [sl. Koče]: od srvn. kote = koča! — 33. Tschöpplach, uradno od l. 1918 Tscheplach [sl. Ceplje]: iz srvn. tscheppel = venec iz listja in cvetja in ach = Wald, torej = gozd iz listja in cvetja! — 34. Hienach, uradno do l. 1918. Hinnach [sl. Hinje]: spačeno iz Kienach = borovje (kien = bor, ach = gozd). — 35. Vimolrazlaga iz srvn. vin = fin in mol = zemlja! — G. Tomitsch napada Hauffena, Rudeža, Richterja in Stesko, ki so imeli zgoraj navedena imena po pravici za slovenska.

Že l. 1862. je poštteni in izobraženi nemški pastor Teodor Elze spoznal in priznal (»III. Jahreshft des Vereines des krain. Landes-Museums«, str. 17), da so imena Friesach, Lack, Kotsche, Rieg, Malgarn, Sele, Kletsch, Morobiz, Zermoschniz i. dr. slovenska, 70 let pozneje pa se drzne Tomič ista imena proglasiti za staro-nemška!

Golobček

TEHNIČNI OBZORNIK

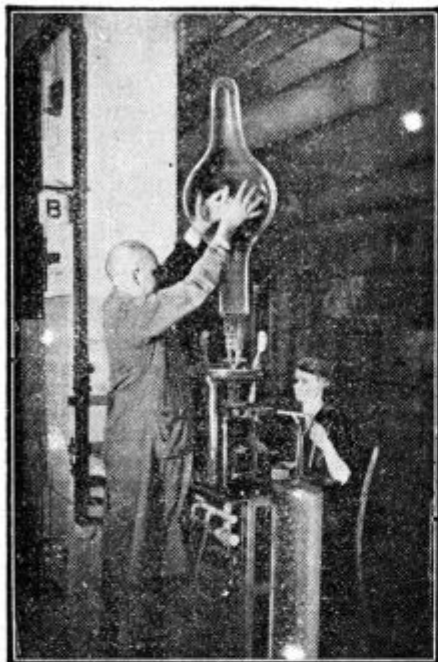
NAJVEČJA ŽARNICA NA SVETU

Enota za jakost svetlobnega toka je v tehniki 1 lumen. Svetlobni tok znači celotno svetlobno učinkovitost svetila. Lamen je

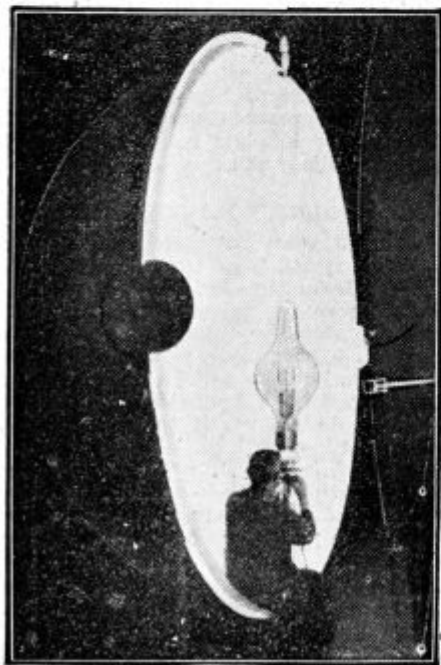
torej množina svetlobe, ki jo svetilo v eni sekundi izžarja v vse smeri.

Svetlobni tok navadne stearinove sveče znaša 12 lumnov, oni 40 watne žarnice pa povprečno 400 lumnov. Kako velik učinek rabi žarnica, ki naj odda milijon lumnov svetlobe, ki jo izžarja največja žarnica na svetu? Če bi ostalo razmerje med vati in jakostjo svetlobnega toka pri tem orjaku med žarnicami isto, kot je pri 40 watni žarnici, bi rabil le-ta tok učinkovitosti 100.000 vatov; vendar pa rabi le 50.000 vatov, ker se razmerje z zvečanjem žarnice zboljšuje. Toda tudi 50.000 vatov je mogočen učinek, ki ga potrebuje na primer 1250 štirideset watnih žarnic ali sto električnih likalnikov, učinek 68 konjskih sil! Ves ta učinek stieniti v eno samo žarnico — ali ne slove to precej fantastično? In vendar je resnica!

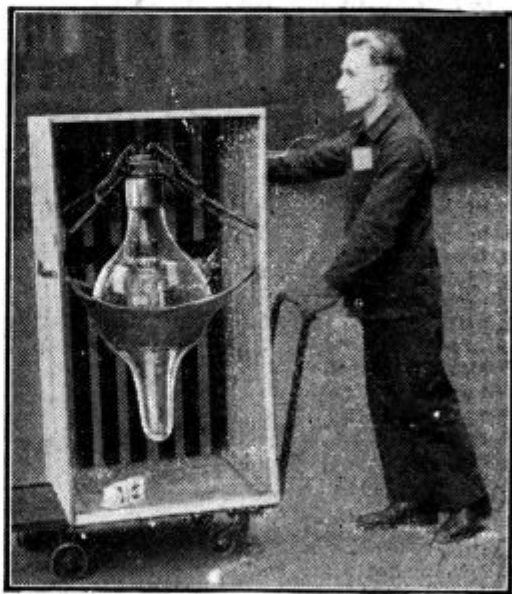
Izmere največje žarnice se zelo razlikujejo od običajnih žarnic, vendar pa ni razlika

Sl. 1

Sl. 2

Sl. 3

tako velika, kot bi jo na prvi mah pričakovali. Višina žarnice, ki jo vidimo prav dobro posneto na naših slikah, znaša le 90 centimetrov, premer steklene buče pa 38 centimetrov; torej sta njena dolžina in njen premer le sedemkrat večja od 40 watne žarnice, da si je seveda prostornina 250 krat večja. Teža giganta med žarnicami znaša 7,25 kg. Zarilna nitka iz 2,5 mm debele volframove žice tehta 610 gramov; iz nje bi mogli napraviti nitke 130.000 pet in dvajsetvatnim žarnicam. Kar se njene svetlobne učinkovitosti tiče, je ta tolikšna, da bi mogli z njo istočasno osvetliti najmanj 125 trosobnih stanovanj.

Vprašanje, ki se nam pri teh podatkih nebote vsiljuje, je: zakaj in čemu naj služi to orjaško obsevalo? Saj zadoščajo za navadno osvetlitev večjih trgov že 3000 do 5000 vatne žarnice, in v ateljejih kinov take z 10.000 vati. Toda odkar si je žarnica v borbi z oblačnico ovojila vedno večja področja, njenega organskega razvoja ni moči kar tako zatreči. In končno obstaja še vedno potreba po žarometih; letala na primer še sedaj nimajo dovolj svetlobe za brezhiben pristanek v temi. Tehnika je torej v tem slučaju pripravljena; ko bo narasla potreba po svetilih z milijonom lumnov, ji pač ne bo treba šele tipaje iskati, ampak bo imela vse takoj v roki. Vendar se ne motimo, če trdimo, da ji ne bo treba predolgo čakati.

Slike nam ilustrirajo nastanek žarničnega steklenega oklepa, meritev njene svetlobne jakosti v znotraj pobeljeni Ulbrichtovi krogli s premerom 3 metrov, ter orjaka v polniški obleki, ki sestoji iz močnih desk, med katerimi je zdobljivo steklo pritrjeno s prožnimi peresi. tma.

PRENOS ELEKTRIČNE ENERGIJE

Dokler ni naš genialni Tesla izumil strojev za proizvajanje in izkoriščanje večfaznih izmeničnih tokov, se ni mogla ekonomično prenašati električna energija na večje razdalje. Električnega toka ni bilo mogoče transformirati na tako visoke napetosti, da bi se izgube v daljnovodih potisnile na znosno mejo. Izmenični tok, ki se da na preprost način transformirati na poljubne napetosti in po drobnih žicah transformirati na velikanske daljave, si je brez konkurence osvojil svet. Strokovnjaki pa pravijo, da bodočnost vendar le pritiče enakomernemu toku. Enakomerni tok visoke napetosti je oblika prenosa električne energije bodočnosti. Kako se bo tak tok proizvajal in kako se bo prilagodil za konzumenta, je danes seveda še popolnoma nejasno.

Prva in edina naprava prenosa električne energije z enakomernim tokom visoke napetosti je urejena na Francoskem med Montiersom in Lyonom. Prenaša se energija 20.000 kw z napetostjo 125.000 voltov. Visokonapetostni enakomerni tok se proizvaja neposredno v električnih generatorjih in tudi izkorišča se neposredno v električnih motorjih. Ker se posamezni stroji ne morejo graditi za tako visoke napetosti, je treba po več strojev hkrati stakniti zaporedno, tako da napetost stopnjema raste oziroma pada. Baš to zaporedno stikanje strojev je vzrok, da se je enakomerni tok visoke napetosti doslej tako malo uporabljal. Ta sistem je namreč zelo drag, okoren in vrh tega nepregleden. Prenos in razdelba električne energije z izmeničnim tokom je neprimerno bolj preprosta in cenena. Kakor je zdaj položaj, se utegne uveljaviti enakomerni tok samo kot dopolnilni člen v današnjem sistemu izmeničnega toka ker bi se na ta način lahko bolje izkoriščali že obstoječi daljno-

vodi. V najnovejšem času se zdi ta rešitev bolj realna kakor pred nekaj leti. Industrija je namreč v najnovejšem času izoblikovala zelo učinkovite konverterje, s katerimi je mogoče statično, to je brez gibajočih se strojev, pretvarjati izmenični tok v enakomerni tok in obratno. Energija bi se torej tudi v bodoče proizvajala v obliki izmeničnega toka, ki bi se na običajen način transformiral na visoko napetost in potlej v konverterjih pretvoril v enakomerni tok. Na koncu daljnovoda bi se enakomerni tok iznova pretvoril v izmenični tok in ta bi se transformiral na običajno porabno napetost.

Prednost enakomernega toka v prenosu električne energije je v prvi vrsti ta, da se da določni daljnovod obremeniti z dokaj višjo napetostjo kakor pri izmeničnem toku. Praktični poskusi so pokazali, da izdrži ista izolacija na prostem daljnovodu pri enakomernem toku skoraj dvakrat višjo napetost kakor pri vrtilnem toku, v kablu se pa enakomerna napetost pri nezmanjšani varnosti lahko več kot trojži. Ekonomičnost prenosa električne energije pa raste v istem razmerju, kakor se lahko zvišuje napetost, dočim so sami stroški prenosa v obratnem razmerju. Iz tega sledi, da bi se s pomočjo enakomernega toka visoke napetosti lahko prenašala po določenem daljnovodu trikrat večja električna energija pri skoraj trikrat manjših stroških. Če podjetju ne gre za zmanjšanje stroškov, potem se lahko po istem daljnovodu prenaša z enakomernim tokom 4 do 6-krat večji učinek kakor z izmeničnim tokom.

Tudi mnoge dodatne naprave, ki so potrebne pri velikih daljnovodih za kompenziranje slepage toka in za vzdrževanje stabilnosti lahko pri enakomernem toku odpadejo. Seveda pa bi se vse velike prednosti takega prenosa energije pokazale šele pri zares dolgih in trajno močno obremenjenih daljnovodih.

NOVODOBNE POLJSKE KUHINJE

Čudne so včasih poti tehničnih proizvodov, ki so nastali tajno ter se pojavijo nato naenkrat izven meja države-izdelovalnice. Spomnimo se na primer letal, ki so jih prvič uporabljali v vojne svrhe v balkanski vojni. Slična usoda je doletela poljsko ali vojaško kuhinjo. Odkrili so jo v rusko-japonski vojni. In ko je nemško vojaško poveljstvo hotelo uvesti to praktično novost v svoji armadi, se je izkazalo, da so ruske kuhinje izdelek nemške industrije. Te premakljive kuhinje so za Rusijo prevzele tudi druge države ter jih med svetovno vojno pognale celo v najhujši topovski ogenj.

Po vojni so se nudile poljskim kuhinjam nove možnosti udejstvovanja. Pri katastrofah so prevzele prehranjevanje nesrečnejšev ter pri prireditvah v večjih obsegih nasitile tisoče ljudi.

Samo ob sebi je umevno, da se je v stoletju elektrifikacije in motorizacije tudi poljska kuhinja ločila od konjske vprege ter nadomestila s »ovseni motor« z bencinskim motorjem.

Prvi tip nove potujoče kuhinje sliči staremu in se od njega razlikuje le po kolesih, ki so iz gumija ter po ročici, ki omogočava pritrditev na avtomobil. Vsebnost kotla, ki visi v drugem, večjem kotlu, napolnjenim z glicerinom, znaša dve sto litrov. Vmesni kotel je novost, ki naj prepreči prismoditev hrane ter varuje že skuhan pred mrazom. Poleg glavnega kotla je še kotel za kavo s prostornino sedemdeset litrov. Oba kotla sta s pokrovi, ki nosita varnostno zaklopko, neprodušno zaprta. Kar se tiče kuriva, je dana uporabljavalcem kuhinje vsa prostost: premog gori v nji prav tako kot gorljivi odpadki lesa. Poleg kotlov je opremljena še z vsem potrebnim kuharskim priborom ter ima še dovolj predalov za shranjevanje hrane in kuriva.

V stremljenju, da bi postala poljska kuhinja nezavisna od tujih gonilnih priprav, je nastala avtomobilska kuhinja, ki predstavlja na tem področju najpopolnejše, kar si moremo misliti in ki je vzbudila tudi v strokovnih krogih splošno zanimanje.

Zgrajena je na normalnem, enotonskem okvirju z bencinskim motorjem 15 konjskih sil, ki ga hledi zrak. Razen običajnih sedežev pri krmilu ima zadaj še dva, s streho zavarovana sedeža za kuharja in kurjača. Za njeno razsvetljavo služi posebno, v vse strani vrtljivo obsevalo. Vse ostale, kuhinjske lastne potankosti sličejo povsem zgoraj opisani priklonni kuhinji.

Vozilo je opremljeno površ še s kavljem ki ga morejo v skrajnem primeru vleči konji ali ljudje. Z zrakom hlsjeni motor, ki tudi pri najhujšem mrazu ne zmrzne, daje kuhinji hitrost 50 kilometrov na uro ter more premagovati ceste z vzponom 15%.

Vsaka izmed opisanih kuhinj more prehranjevati 250 oseb. tma

KRATKE TEHNIŠKE NOVOSTI

V Franciji grade ogromni hidroplan, ki bo — z izjemo platenih kril — izdelan iz duraluminija. Prazen bo tehtal 15.000 kg ter bo imel razpetino 50 m. Gnali ga bodo štiri motorji s skupnim učinkom 4000 konjskih sil. Natovorjen s 70 potniki bo moral s hitrostjo 260 kilometrov na uro preleteti okoli 1000 kilometrov.

Ladje, ki so namenjene prevozu petroleja in bencina, imajo le kratko življenjsko dobo, kajti omenjene tekočine močno razjedajo stene tankov. Do zdaj so take ladje takoli, ko so se pokvarili tanki, razdrli ter izrabili dele kot staro železo. Temu početju je napravil konec usnel poselek na ladji »Svithiod«, ki je imela tanke v sredini ladijske ga trupa pokvarjene, srednji in zadnji del s stroji vred pa v zelo dobrem stanju. Na

plavajočem doku so ji izrezali uničeni srednji del ter na preostala dela z zakovicami pritrdili novega.

Kakor smo že poročali, se je posrečil Jugoslovenu Tesli prenos električne energije po zraku. Sedaj preizkušajo iznajdbo praktično. Ker se vrše poskusi tajno, so znani le nekateri rezultati. Po njih je nekaj kilometrov od proge oddaljena električna centrala pognala daljši vlak 11 km daleč.

V Boliviji nameravajo iz neprodane kave izdelovati barvila. V to svrhu so iznašli tamošnji kemiki posestopek, po katerem se kavina zrna najprej zoglene, nato zmeljejo v prah, končno pa s kemikalijami spremene v najlepše barve.

Suhi led se je nedavno uveljavil celo pri gradnji mosta. Amerikemu stavbeniku je delala precejšnja preglavico namestitve že izgotovljenega mostnega loka nad meter pod njim stoječega stebra. Ko so se po mnogih poskusih izkazali vrtli neuporabni, maj je iz zadrege pomagal suhi led (stisnjen sneg ogljikove kisline). Napravil je iz njega močne kvadre ter preko njih zvezal 125.000 kilogramov težak lok s stebri. V enem dnevu se je led stalal (bolje: je izhlapel) in most je bil podprt.

Znano je, da grade v Friedrichshafnu nov Zeppelin LZ 129, ki bo napolnjen deloma s helijem, deloma z vodikom. Glede gonilnih motorjev se graditelji dolgo niso mogli odločiti. Po dve leti trajajočem oklevanju so se sedaj končno odločili za štiri Dieslove motorje (na strovo olje) z učinkom po 1200 konjskih sil. Ker bodo stroji že v kratkem gotovi, bo mogoč novi zračni orjak že prihodnjo pomlad napraviti potrebne poskusne polete.

Na železniški progi Stendal-Salzweck v Nemčiji so položili nove, izredno močno zasidrane in 30 metrov dolge tračnice. Na tej progi hočejo namreč preizkuševati novovrstne stroje in gonilne vozove, ki bodo vozili s hitrostjo 200 kilometrov na uro.

Ameriškim strokovnjakom se je baje posrečilo izdelati sintetski — umetni gumij. Cena umetnega izdelka presega sedaj še petnajškratno ceno naravne tvarine.

Novo, vprav rekordno pot ima za seboj pismo, ki je v devetnajstih dneh prešlo 25.000 kilometrov dolgo razdaljo: New York-Južna Amerika-Evropa-New York. Iz New Yorka je bilo odpremljeno z ameriškim letalom v Pernambuco in odtod z zrakoplovom »Grof Zeppelin« v Friedrichshafen. Iz Friedrichshafena je odletelo z zračno pošto v Cherbourg, kjer ga je prevzel oceanski brzoparnik. S tem rekordom je dobil pismenski ovoj veliko filatelistično vrednost. Kupil ga je takoj bogat Amerikaneec.

Italija hoče prekositi Angleže ter gradi v Napoliju največji ladijski dok sveta z dolžino 341 metrov, širino 62 metrov in globokočino 13,5 metrov. tma.

ČITAJ IN POMNI!

Na Angleškem uživanje alkohola močno nazaduje. Medtem ko je bilo l. 1913 zaradi prestopkov v pijanosti obsojenih 188.877 oseb, je padlo število obsojencev iz istega vzroka po 21 letih na 30.146 oseb.

Mali Rus Pavel Roscalski, ki mu je jedva 6 let, kaže tako izrazito nadarjenost za klavir, da so sklenili zanj zgraditi poseben klavir v miniaturi. To se je zgodilo za tegadel, ker mu dela normalna tastatura velike ovire.

S Hudičevih otokov na Francoski Guyani v Južni Ameriki pobegne povprečno vsakih 14 ur en kaznjenc. 25 odstotkov begunov izgine brez sledu, 75 odstotkov jih zopet primejo in privedejo nazaj.

V Londonu imajo največjo zbirko bankovcev na svetu. Zbirka obsega 40.000 primerkov iz 100 različnih držav. Najredkejši primerek med njimi je nemški bankovec za 5 trilijonov mark.

Ruski tisk se je v zadnjem času močno razvil. L. 1914 so imeli v Rusiji samo 162 časopisov. Vsi so izhajali v ruskem je-

ziku in so imeli 2.700.000 odjemalcev. Danes izhaja v Rusiji 1409 časopisov v 49 jezikih. Ti listi imajo nad 30.000.000 naročnikov.

ZANIMIVOSTI:

V Teksasu se je rodil zakoncema Pettigrew sinček, ki je tehtal ob rojstvu 16,5 funtov. Njegov oče tehta 200, njegova mati pa 300 funtov.

Pri lanskih predsedniških volitvah je bil neki Emanuel Janedis iz Connecticuta dovolj kratkoviden, da je stavil na Hooverovo izvolitev. Zavezal se je, da bo v primeru izvolitve Roosevelta za predsednika naložil na voziček 60 funtov težak kamen ter ga bo peljal od enega Oceana do drugega. Janedis drži besedo in potiska svoj voziček že od lanskega septembra proti Los Angelesu.

Virg'nija Van Wie, ki je zmagala v ameriški tekmi za prvenstvo v golfu, je začela gojiti to igro že v svojem 11. letu. Golf ji je nasvetoval zdravnik, ki je mislil, da si bo na ta način popravila hrbtenico, katero si je poškodovala pri nogometnih igrah z dečki njene starosti.

FILMSKA IGRALKA DORIT KREYSLER

Č L O V E K I N D O M

GOSPODINJA IN POMOČNICA

Razmerje med gospodinja in pomočnico je še vedno kočljiva zadeva. Položaj dekleta, ki v svojem poklicu v eni in isti družini mogoče že dalj časa vestno izvršuje svoje dolžnosti, a jo gospodinja kljub temu smatra v hiši le za nekako potrebno zlo, ni posebno zavidanja vredno. Zastarel in napačen

je nazor še marsikatero današnje gospodinjice, ki se zna s sicer občudovanja vredno rutino obnašati proti svoji pomočnici: hladno in odklonilno, v trdnem prepričanju, da le na ta način obvaruje svojo avtoriteto. Na deželi, kjer niso stanovanjske razmere tako utesnjene, kakor v mestu in je delokrog služkinje bolj obširen in raznovrsten je položaj obeh lažji. Ni izključeno, da je prav to dejstvo vzrok, da ostane na deželi posej navadno po več let pri hiši, se popolnoma uživi in udomači v hišne razmere in da je tudi gospodinja laže ohraniti potrebno avtoriteto. V mestu v tesnih stanovanjih, kjer sta si gospodinja in pomočnica od jutra do večera tako rekoč druga drugi na poti, je razmerje med njima skoro vedno napeto. Pomočnica si oddahne, čim odide gospodinja iz hiše, a ob nedeljah popoldne, ko ima pomočnica prosto, se gospodinja nič manj ne oddahne, da je končno vsaj eno popoldne sama s svojimi v svojem domu, se lahko prosto giblje in pogovarja s svojimi, ne da bi imela občutek, da tuj človek na vsako njeno kretno in besedo pazi in prisluškuje. Da, ta občutek obstoja! Vsaka družina ima svoje zadeve, katerih ne obravnava rada v pričo tujega človeka. Prav tako jih ima tudi služkinja, ki jih navadno zna bolje prikriti pred gospodnjo, kakor gospodinja svoje pred njo.

Današnji gospodinja je pač ideal »krščenca« iz pretekle dobe. Tedaj je bilo mnogo deklet, ki so nastopile službo v kaki družini s 15 do 16 leti, izučile in izobrazile so se tam in ostale tam do eventualne možitve ali do smrti. Marsikdaj je domača hčerka, ko se je omožila, dobila nekako s bala vred tudi zvesto pomočnico s sabo v novo gospodinjstvo, pomočnico, ki jo je še kot deteta negovala in pestovala. Take pomočnice, ki so nastobile v zgodnji mladosti službo v kaki rodbini, so prišle, kakor še današnja dekleta, popolnoma nevedna in neuka za novo delo, ki jih je čakalo v gosposki hiši. Toda prišla so z izrazito željo naučiti se čim prej, bile so prežete s čutom dolžnosti, poštenosti, vestno-

sti in spoštovanja do svoje delodajalke in njene družine. Počasi so se naučile in izobrazile in čestokrat prekosile v marsikaterem gosposkijskem delu svojo gospodinja. Takim služkinjam ni bilo treba prikrivati družinskih razmer in težav. Čutile so se člana družine, toda kljub temu so ostale diskretne, v spoštljivi distanci, čeprav srčno vdane in zveste.

Dandanes je to vse drugače. Že ob nastopu v službo si stojita dva drug proti drugemu nezaupna individuja nasproti. Gospodinja in pomočnica. Pred vsem velja to za mesto. Večina današnjih deklet pride v mesto manj iz veselja do gosposkega dela, kakor iz pričakovanja, da bo mnogo zaslužila, se po mestno nosila in oblačila, se izognila težkemu kmečkemu delu na polju in pri živini. To pričakovanje je pri večini deklet izrazitejše, kakor pa potrebne sposobnosti in vrline, ki jih pričakuje mestna gospodinja od svoje pomočnice. Komaj je dekleta z dežele par tednov v gosposki službi v mestu, komaj jo je naučila gospodinja ravnati z omelom, že ji uhaja misel od dela, da si bo dala ostriči lase, če ni prišla že ostrižena v službo, kakšen si bo kupila klobuk, s kom pojde v nedeljo na sprehod in kakšna bo kaj nadaljnja zabava. Služba, delo, dolžnost je postranska zadeva, ki malokateroga dekleta resno okupira.

Tako se prične preseljevanje iz službe v službo, od gospodinjice do gospodinjice. Po osem do deset služb na leto, kajti gosposkijska pomočnica je dandanes edina, ki si po mili volji prebira gospodinjice in neomejeno zapušča službe, kakor hitro ji kaj ne »pašče«.

In gospodinja? Čeprav se tudi današnja gospodinja zaradi družabnih razmer v marsičem razlikuje od nekdanje gospodinjice, je v marsičem mnogo bolj popustljiva proti svoji pomočnici, vendar se med obema razmerje čim dalje bolj poostruje, v nepriklono prvi in v škodo drugi. I. J.

NEVARNI KOMARJI

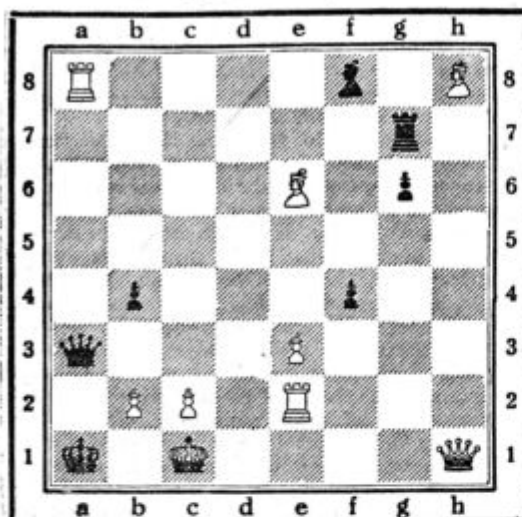
Metodo, da se zaznamujejo žuželke, zlasti čebele, katerih življenje hočemo natančneje zasledovati, z barvnimi pikami, so učenjaki zdaj raztegnili tudi na komarje, zlasti na nevarne prenašalce malarije. Ker ni mogoče zaznamovati vsake živalce posebej, se poslužujejo v znanstvenih zavodih metode, da s posebnimi razpršilci za barve obrizgajo hkrati kar cele roje žuželk, ki jih potlej izpuste. S pomočjo tega zaznamovanja so ugotovili, da žive nekateri komarji do 3 mesece tam, da v tem času razširijo svoj življenjski krog na nekaj kilometrov okoli robnega kraja. Za studij razširjenja malarije in za uvajanje učinkovitih obrambnih sredstev so ti izsledki izredno velikega pomena.

ZA MISLEČE GLAVE

PROBLEM 89

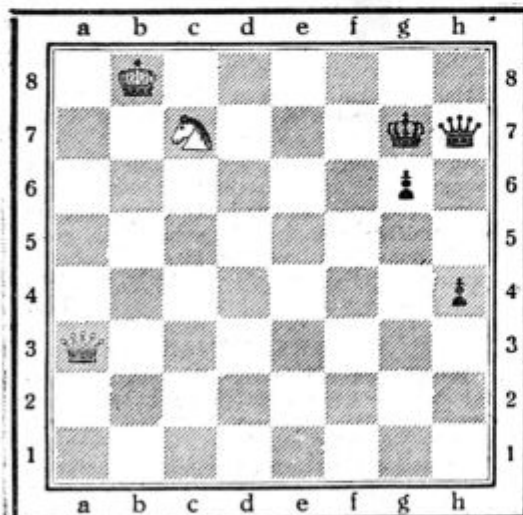
F. Varaliay

Mat v treh potezih

PROBLEM 90

M. Aisenstadt (Šahmat 1934)

Beli vleče in dobi

Rešitev problema 88

1. Dc6—g2, g3 : h2, 2. Df2 mat. S1...
Kc5 razvije črni belega konja: 2. Se6 mat,
s Se3 belega stolpa: 2. Td3 mat.

167

Dolgo potovanje

Kako daleč se v najskrajnejšem primeru lahko oddaljite od svoje sobe?

168

Definicija

Kakšna je razlika med gozdom in hosto?

169

Izvor arabskih števil

Arabske številke so nastale baje tako, da so iz kvadrata z dvema diagonalama izločali posamezne črte. V resnici je mogoče na ta način tvoriti vseh deset števil od 0 do 9 z neko podobnostjo. Poskusite!

170

Trije pari soimenjakov

Na parniku, ki vozi med Sušakom in Dubrovnikom, so trije potniki: Milanović, Petrović in Jovanović. Krmar, steward in kuhar se imenujejo isto tako Milanović, Petrović in Jovanović. Gospod Milanović stanuje na Sušaku, gospod Petrović ima letnega dohodka 24.000 Din. Krmar stanuje pri Šibeniku, točno med Sušakom in Dubrovnikom ter ima tretjino mesečnega zaslužka tistega potnika, ki stanuje njemu najbližje. Krmarjev soimenjak stanuje v Dubrovniku. Milanović igra boljše poker nego steward. Kako se imenuje kuhar?

171

Denar v kvadratu

Kvadrat razdelimo z raztrojstvijo njegovih stranic v 9 kvadratnih polj. Sedaj razmestimo 56 enakih kovancev tako, da ostane notranje polje prosto in da znaša vsota kovancev na treh poljih ene strani 23. Število kovancev ob 4 vogalih mora biti enako, prav tako število kovancev ob 4 srednjih poljih. Kako izvršimo razmestitev?

Rešitev k št. 165

(Lahek zaslužek)

Pogreška je v tem, da mora biti pač vsota dvignjenih zneskov vedno enaka celotni vlogi (v našem primeru torej 500 Din), nikoli pa ne vsota ostankov. Če si izberete drug način dviga, vam bo to takoj jasno.

Rešitev k št. 166

(Igra z denarjem)

Če označimo kovance ozir. njihov mesta v vrsti z zaporednimi številskami, jih moramo prelagati takole: 2 na 6, 1 na 6, 8 na 12, 7 na 12, 9 na 5, 10 na 5, 4 med 5 in 6, 3 med 5 in 6, 11 med 5 in 6, 13 na 11, 14 na 11 in končno 15 na 11.